Mateusz Grzyb

SAHARA ZACHODNIA

studium prawnomiędzynarodowe

Samostanowienie narodów,
trwała suwerenność nad zasobami naturalnymi
i naruszenia praw człowieka

SAHARA ZACHODNIA

studium prawnomiędzynarodowe

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Mateusz Grzyb

SAHARA ZACHODNIA

studium prawnomiędzynarodowe

Samostanowienie narodów, trwała suwerenność nad zasobami naturalnymi i naruszenia praw człowieka

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO
Łódź 2026

Mateusz Grzyb (ORCID: 0009-0001-9408-1619) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Prawa i Administracji, Wydział Filologiczny
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

RECENZENCI
Adam Kosidło, Wiesław Lizak

REDAKTOR INICJUJĄCA
Monika Borowczyk

REDAKCJA
Monika Poradecka

SKŁAD I ŁAMANIE
AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA
Anna Mateusiak

PROJEKT OKŁADKI
Polkadot Studio Graficzne
Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Zdjęcie wykorzystane na okładce: Stock.adobe.com/Pawel

Publikacja wydana dzięki wsparciu stypendialnemu Fundacji Jolanty i Leszka Czarneckich

© Copyright by Mateusz Grzyb, Łódź 2026
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2026

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.12116.26.0.M

Objętość: 17 ark. wyd. 18,75

ISBN: 978-83-8445-162-5
e-ISBN: 978-83-8445-163-2

https://doi.org/10.18778/8445-163-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wprowadzenie 11

Rozdział I

SAHARA ZACHODNIA NA MAPIE ŚWIATA 19

1.1. Uwagi wstępne – determinanty geograficzne i gospodarcze 20
1.2. Terytorium i granice 20
1.3. Bogactwa naturalne 22
1.4. Ludność Saharawi – tożsamość i etnogeneza 24

Rozdział II

RYS HISTORYCZNY I KSZTAŁTOWANIE SIĘ STATUSU SAHARY ZACHODNIEJ 29

2.1. Uwagi wstępne – rola rekonstrukcji historycznej w analizie 30
2.2. Terytorium Sahary Zachodniej przed wybuchem konfliktu 30
2.2.1. Epoka przedkolonialna 30
2.2.2. Konferencja berlińska (1884–1885) i jej ustalenia 31
2.2.3. Konsolidacja kolonizacji i odkrycie bogactw naturalnych 33
2.2.4. Dekolonizacja Afryki i zmiana statusu Sahary Zachodniej 35
2.3. Ewolucja ruchu niepodległościowego Saharawi 38
2.3.1. Geneza dążeń niepodległościowych 38
2.3.2. Harakat Tahrir 39
2.3.3. Intifada Zemla 40
2.3.4. Powstanie Frontu Polisario 41
2.4. Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości 43
2.5. Rewizjonizm terytorialny państw ościennych 44
2.5.1. Idea Wielkiego Maroka i idea Wielkiej Mauretanii 45

2.5.2. Kryzys legitymizacyjny i autorytaryzm reżimu Hassana II 46
2.5.3. Polityka zagraniczna Królestwa Maroka i rywalizacja regionalna 49
2.6. Wojna w latach 1975–1991 50
2.6.1. Zielony Marsz 50
2.6.2. Porozumienie madryckie 52
2.6.3. Ucieczka ludności cywilnej 53
2.6.4. Proklamacja Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej (SARD) 54
2.6.5. Pierwsze lata wojny i podpisanie traktatu pokojowego z Mauretanią 56
2.6.6. Budowa Bermu 57
2.6.7. Ostatnie lata wojny 60
2.7. Plany pokojowe i referendum 65
2.7.1. MINURSO i zawieszenie broni 65
2.7.2. Proces identyfikacji osób uprawnionych do głosowania 65
2.7.3. Inicjatywy Jamesa Bakera 68
2.7.4. Marokański plan autonomii i propozycja Frontu Polisario 71
2.7.5. Eskalacja nieposłuszeństwa obywatelskiego i pacyfikacja obozu Gdeim Izik 74
2.8. Upadek zawieszenia broni i czasy najnowsze 75

Rozdział III

STATUS PRAWNOMIĘDZYNARODOWY TERYTORIUM SAHARY ZACHODNIEJ I ZASADA TRWAŁEJ SUWERENNOŚCI NAD ZASOBAMI NATURALNYMI 79
3.1. Uwagi wstępne i ramy metodologiczne 80
3.2. Terytorium niesamodzielne i prawo do samostanowienia 81
3.2.1. Ewolucja zasady samostanowienia narodów 81
3.2.2. Sahara Zachodnia jako terytorium niesamodzielne w systemie ONZ 85
3.2.3. Opinia doradcza MTS z 1975 r. i ocena Zielonego Marszu 87
3.2.4. Deklaracja zasad i problem jej ważności w świetle norm *ius cogens* 89
3.2.5. Status mocarstwa administrującego 93
3.2.6. Królestwo Maroka jako siła okupacyjna 94

3.3. Eksploatacja zasobów naturalnych na terytorium okupowanym a zasada trwałej suwerenności 99
3.3.1. Materialny wymiar eksploatacji 100
3.3.2. Ewolucja zasady trwałej suwerenności nad zasobami naturalnymi 105
3.3.3. Status prawny zasobów morskich Sahary Zachodniej 109
3.3.4. Ocena legalności eksploatacji w świetle opinii prawnej z 2002 r. 110
3.3.5. Rezolucje ONZ i Parlamentu Europejskiego w XXI w. 111
3.4. Unia Europejska wobec eksploatacji surowców Sahary Zachodniej 113
3.4.1. Front Polisario przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej (2012–2015) 115
3.4.2. Wyrok Wielkiej Izby TSUE z dnia 21 grudnia 2016 r. i jego implementacja 118
3.4.3. Wyroki i postanowienia Sądu Unii Europejskiej z 2018 r. 120
3.4.4. Wyroki Sądu Unii Europejskiej z 29 września 2021 r. 122
3.4.5. Wyroki Wielkiej Izby z 2024 r. 125
3.5. Ochrona zasobów w orzecznictwie trybunałów międzynarodowych 130
3.6. Wnioski – prawnomiędzynarodowy status Sahary Zachodniej i jej zasobów 132
3.7. Podsumowanie 134

Rozdział IV

OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W WARUNKACH OKUPACJI I PROBLEMATYKA ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH 137
4.1. Uwagi wstępne 138
4.2. Sytuacja polityczna na obszarze okupowanym 139
4.2.1. Zaminowanie terytorium 141
4.2.2. Blokada informacyjna i wydalanie obserwatorów 142
4.2.3. Działalność organizacji na rzecz praw człowieka 145
4.2.4. Wolność zrzeszania się i zgromadzeń 146
4.2.5. Prześladowania aktywistów 148
4.3. Dyskryminacja społeczna, ekonomiczna i kulturalna 152
4.3.1. Prawo do edukacji i prawa dzieci 152
4.3.2. Prawo do pracy 154
4.3.3. Prawa zdrowotne 154

4.3.4. Prawa kobiet 155
4.3.5. Prawa kulturalne i etnocyd 156
4.4. Prawa podstawowe na terytoriach okupowanych 159
4.4.1. Prawo do sądu i sprawiedliwego procesu 160
4.4.2. Warunki detencji i represje w więzieniach 162
4.4.3. Systematyka aparatu tortur 164
4.5. Kwalifikacja działań wobec Saharawi jako zbrodni ludobójstwa 166
4.5.1. Praktyka wymuszonych zaginięć 167
4.5.2. Problematyka zbiorowych grobów 168
4.5.3. Ściganie zbrodni ludobójstwa 170
4.6. Działalność instytucjonalnej ochrony praw człowieka w Saharze Zachodniej 172
4.6.1. Mandat MINURSO 173
4.6.2. Komitet Przeciwko Torturom 175
4.6.3. Europejski Trybunał Praw Człowieka 177
4.6.3.1. Sprawa *Rafaa przeciwko Republice Francuskiej* 178
4.6.3.2. Sprawa *A.C. i inni przeciwko Hiszpanii* 179
4.6.4. Działalność Rady Praw Człowieka 180
4.6.5. Komitet Praw Człowieka 181
4.7. Podsumowanie 182

Rozdział V

SYTUACJA PRAWNA UCHODŹCÓW I OBOZY W TINDOUF 185
5.1. Uwagi wstępne 186
5.2. Położenie obozów 186
5.3. Jurysdykcja, status prawny i zarządzanie 187
5.3.1. Nadzór nad obozami i swoboda przemieszczania się 187
5.3.2. Struktura społeczna i rola kobiet w strukturach obozowych 191
5.3.3. Administracja i organizacja obozów 193
5.3.4. Finansowanie pomocy humanitarnej 194
5.3.5. Zaopatrzenie w żywność 195
5.4. Rozwiązania sektorowe 196
5.4.1. Ewolucja i struktura systemu opieki zdrowotnej 196
5.4.2. System edukacji 197

5.4.3. Rynek pracy i uwarunkowania społeczno-ekonomiczne w obozach 199
5.4.4. Partycypacja polityczna i ewolucja postaw społecznych 200
5.5. Podsumowanie 201

Rozdział VI

MIĘDZYNARODOWY WYMIAR KONFLIKTU SAHARYJSKIEGO 203
6.1. Uwagi wstępne 204
6.2. Organizacje międzynarodowe 205
6.2.1. Organizacja Narodów Zjednoczonych 205
6.2.2. Unia Europejska 208
6.2.2.1. Stosunki i relacje gospodarcze pomiędzy Unią Europejską a Marokiem 209
6.2.2.2. Działania Parlamentu Europejskiego i skandal korupcyjny *Moroccogate* 212
6.2.2.3. Podsumowanie polityki Unii Europejskiej wobec sprawy saharyjskiej 216
6.2.3. Organizacja Jedności Afrykańskiej i Unia Afrykańska 216
6.2.3.1. Sahara Zachodnia a Organizacja Jedności Afrykańskiej 217
6.2.3.2. Unia Afrykańska i Królestwo Maroka 219
6.2.3.3. Status Sahary Zachodniej w systemie panafrykańskim – podsumowanie 221
6.3. Stanowiska państwowe 222
6.3.1. Królestwo Maroka 222
6.3.2. Królestwo Hiszpanii 226
6.3.3. Republika Francuska 228
6.3.4. Stany Zjednoczone Ameryki 230
6.3.5. Algierska Republika Ludowo-Demokratyczna 233
6.3.6. Federacja Rosyjska 236
6.3.7. Chińska Republika Ludowa 238
6.3.8. Rzeczpospolita Polska 239
6.3.9. Państwo Izrael 240
6.3.10. Republika Federalna Niemiec 241
6.3.11. Zjednoczone Emiraty Arabskie, Republika Iraku i Islamska Republika Iranu 242

6.3.12. Federacyjna Republika Brazylii 243
6.3.13. Pozostałe państwa 243
6.4. Podsumowanie 245

Zakończenie 249

Bibliografia 253

Spis rysunków 297

Spis tabel 299

Wprowadzenie

„Opuszczona przez Hiszpanię, okupowana przez Maroko i wytęskniona przez Saharyjczyków”[1] – tak często opisywana jest Sahara Zachodnia, największa spośród pozostałych na świecie kolonii (zarówno pod względem ludności, jak i terytorium). W świetle prawa międzynarodowego jest to terytorium niesamodzielne, którego proces dekolonizacyjny został *de facto* zatrzymany w momencie wycofania się administracji hiszpańskiej i późniejszej okupacji przez Królestwo Maroka[2]. Złożoność sytuacji w regionie obrazują: rozbicie narodu Saharawi, który buduje swoją państwowość na uchodźstwie w sąsiedniej Algierii, oraz militaryzacja terytorium Sahary Zachodniej, symbolizowana przez jedną z najdłuższych na świecie fortyfikacji wojskowych (wał zachodniosaharyjski, Berm) i zaminowanie terenów przyległych[3].

---

[1] C. Palomino, *El Sáhara Occidental, la última colonia de África*, 2020, https://elordenmundial.com/sahara-occidental-ultima-colonia-africa/ (dostęp: 10.07.2022).

[2] Zob. rozdział XI Karty Narodów Zjednoczonych podpisanej dnia 26 czerwca 1945 r.; Lista Terytoriów Niesamodzielnych ONZ.

[3] M.P. Triviño Salazar, *El Sahara Occidental, la última colonia Africana*, 2020, https://www.aa.com.tr/es/an%C3%A1lisis/el-sahara-occidental-la-%C3%BAltima-colonia-africana/2084155 (dostęp: 10.07.2022).

Wieloletni konflikt zbrojny oraz trwające ponad trzy dekady negocjacje pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) nie doprowadziły do trwałego uregulowania statusu byłej kolonii i rozwiązania konfliktu. Skutkiem tych niepowodzeń stały się nie tylko okupacja i naruszenia praw człowieka, ale także wielopokoleniowy kryzys uchodźczy (znaczna część rdzennej ludności Saharawi od początku wojny przebywa w obozach na terytorium Algierii). Sytuacja uległa eskalacji w 2020 r., kiedy to upadek porozumienia o zawieszeniu broni (z 1991 r.) doprowadził do wznowienia działań wojennych, obrazując nieskuteczność dotychczasowych mechanizmów pokojowych. Problematyka Sahary Zachodniej zdaje się jednak nadal ulegać marginalizacji w debacie międzynarodowej, mimo że naruszenia norm *ius cogens* czy konflikty etniczne są często obiektem oceny społeczności międzynarodowej[4]. Niedostateczna obecność tego zagadnienia w głównych mediach światowych koreluje z biernością podmiotów prawa międzynarodowego.

Podjęcie pogłębionych badań nad terytorium Sahary Zachodniej z perspektywy prawnomiędzynarodowej podyktowane jest również wyraźną luką badawczą, dostrzegalną w szczególności na polskim rynku wydawniczym. Polska literatura naukowa w tym zakresie jest wysoce fragmentaryczna. Wymaga w tym miejscu odnotowania praca M. Malinowskiego z 2001 r. pt. *Sahara Zachodnia. Konflikt terytorialny między Marokiem a Hiszpanią w latach 1956–1976*[5], a także prekursorska monografia A. Kosidły – *Sahara Zachodnia. Fiasko dekolonizacji czy sukces podboju? 1975–2011*[6]. Chociaż problematyka ta pojawiała się też w wartościowych artykułach naukowych (m.in. A. Kosidło w kontekście Unii Afrykańskiej, J. Mormul w badaniach nad uchodźstwem i geopolityką, M. Kluszczyńska w analizie bariery separacyjnej, R. Ożarowski w analizie statusu terytorium czy analizy Sz. Zaręby i A. Dziubińskiej dla Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych[7]), a warstwę reportażową

[4] J.C. Gimeno Martín, *Si el mundo fuera transparente y el derecho del pueblo respetara…*, [w:] R. Medina Martín, R.L. Soriano Díaz (red.), *Activismo Académico en la causa saharaui. Nuevas perspectivas críticas en Derecho*, *Política y Arte*, Sevilla 2014, s. 11–37.

[5] M. Malinowski, *Sahara Zachodnia. Konflikt terytorialny między Marokiem a Hiszpanią w latach 1956–1976*, Toruń 2001.

[6] A. Kosidło, *Sahara Zachodnia. Fiasko dekolonizacji czy sukces podboju? 1975–2011*, Gdańsk 2012.

[7] *Idem*, *Konflikt o Saharę Zachodnią – próby politycznego rozwiązania*, „Politeja" 2025, nr 2(96/1); *idem*, *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej. Cz. I: Poszukiwanie drogi*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2018, nr 3; *idem*, *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej. Cz. II: W poszukiwaniu sojuszników*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2019, nr 1; *idem*, *Maroko w Unii Afrykańskiej. Cz. III:*

wypełniły publikacje B. Sabeli i L. Khalid[8], to brakuje nadal w polskiej przestrzeni publikacji podejmujących tę tematykę kompleksowo i wielowymiarowo (w tym w świetle prawa międzynarodowego).

W zagranicznej literaturze przedmiotu dyskurs naukowy o Saharze Zachodniej zdominowany jest przez badaczy hiszpańskojęzycznych, co stanowi naturalną konsekwencję historycznych więzi i dziedzictwa kolonialnego Hiszpanii. Do ważnych pozycji należą prace C. Ruiza Miguela, który analizuje odpowiedzialność państwa hiszpańskiego za swoją byłą kolonię oraz prawnomiędzynarodowy status terytorium, a także J. Soroety Licerasa zajmującego się procesem dekolonizacyjnym oraz dorobkiem orzeczniczym Trybunału Sprawiedliwości UE w kontekście nielegalnej eksploatacji zasobów naturalnych (fosforytów i łowisk)[9]. Cennym wkładem w udokumentowanie reżimu okupacji i naruszeń praw człowieka w Saharze Zachodniej są obszerne opracowania C. Martína Beristaina i E. Gonzáleza Hidalgo (m.in. *El oasis de la memoria*)[10]. W literaturze anglosaskiej i frankofońskiej konflikt analizowany był najczęściej przez historyków i autorów zajmujących się polityką międzynarodową (chociaż należy wskazać tutaj na cenne publikacje E. Jensena oraz konfrontowane w literaturze

W poszukiwaniu miejsca, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2019, nr 3; J. Mormul, *Hijos de las nubes i 45 lat marzeń: uchodźcy Saharawi na terytorium Algierii*, „Politeja" 2021, nr 6(75); M. Kluszczyńska, *Mur wstydu i bezpieczeństwa – cztery dekady muru dzielącego Saharę Zachodnią*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2018, t. 6, nr 2; R. Ożarowski, *Sahara Zachodnia jako przykład afrykańskiego quasi-państwa*, „Cywilizacja i Polityka" 2012, nr 10; Sz. Zaręba, *Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie Sahary Zachodniej: wnioski dla Polski i Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM" 2017, nr 54(1496); A. Dziubińska, *Promarokański zwrot w polityce Francji*, „Biuletyn PISM" 2024, nr 180.

[8] B. Sabela, *Wszystkie ziarnka piasku*, Wołowiec 2022; L. Khalid, *Córki chmur. O kobietach z Sahary Zachodniej*, Poznań 2025.

[9] Między innymi C. Ruiz Miguel, *El Sahara Occidental y España. Historia, Política y Derecho. Análisis crítico de la política exterior Española*, Madrid 1995; *idem*, *La responsabilité internationale et les droits de l'homme: le cas du Sahara occidental*, „Cahiers de la recherche sur les droits fondamentaux" 2013, no. 11; J. Soroeta Liceras, *International Law and the Western Sahara Conflict*, Oisterwijk 2014; *idem*, *La jurisprudencia del TJUE en relación con la legalidad de la explotación de los recursos naturales del Sahara Occidental o el dogma de la inmaculada legalidad de la acción exterior de la Unión Europea y sus consecuencias*, „Revista General de Derecho Europeo" 2018, no. 46.

[10] C. Martín Beristain, E. González Hidalgo, *El oasis de la memoria. Memoria histórica y violaciones de Derechos Humanos en el Sáhara Occidental*, t. I, Bilbao 2012; *eidem*, *El oasis de la memoria. Memoria histórica y violaciones de Derechos Humanos en el Sáhara Occidental*, t. II, Bilbao 2012.

przedmiotu bliskie stanowisku marokańskiemu prace A. El Oualiego i A. Bahaijouba[11]), a rzadziej przez prawników. Wiele klasycznych opracowań z ubiegłego wieku – jak prace J. Mercera czy T. Hodgesa[12] – choć położyło fundamenty pod badania nad rodzącym się wówczas ruchem Polisario i procesem dekolonizacji, ma jednak ograniczoną wartość badawczą, szczególnie w kontekście istotnych zmian w ostatnich dekadach. Aspekty geostrategiczne i wojskowe czasów współczesnych badali m.in. J. Besenyő (w kontekście operacji partyzanckich i militarnych), a także S. Zunes, J. Mundy, H. Darbouche i Y. Zoubir[13]. Cenne dla uchwycenia europejskiej *realpolitik* stały się publikacje z ostatnich lat – m.in. I. Fernández-Moliny i A. Khakee diagnozujące aferę *Moroccogate* oraz F. Petrangelego[14]. Prace te nie podejmowały jednak problematyki terytorium Sahary Zachodniej w świetle norm prawa międzynarodowego, a publikacje w tym przedmiocie należą raczej do wyjątków. Trzeba wskazać tutaj na opracowanie z 2024 r. – *The Western Sahara Question and International Law: Recognition Doctrine and Self-Determination* autorstwa S. Allena i J. Trinidada – które osadza problematykę saharyjską w ramach teorii uznania państwowości i *ius cogens*[15]. Na uwagę zasługują także prace D. Kingsbury'ego (*Western Sahara*

[11] E. Jensen, *Western Sahara: Anatomy of a Stalemate?*, Boulder–London 2012; A. El Ouali, *Saharan Conflict. Towards Territorial Autonomy as a Right to Democratic Self-Determination*, London 2008; A. Bahaijoub, *Western Sahara Conflict: Historical, Regional and International Dimensions*, London 2010.

[12] J. Mercer, *Spanish Sahara*, Londyn 1976; T. Hodges, *Western Sahara: The Roots of a Desert War*, Westport 1983.

[13] J. Besenyő, *Guerrilla Operations in Western Sahara: The Polisario versus Morocco and Mauritania*, „Connections: The Quarterly Journal" 2017, vol. 16(3); S. Zunes, *Western Sahara, Resources, and International accountability*, „Global Change, Peace & Security" 2015, vol. 25; J. Mundy, *Neutrality or Complicity? The United States And the 1975 Moroccan Takeover of the Spanish Sahara*, „Journal of North African Studies" 2006, vol. 11; H. Darbouche, Y.H. Zoubir, *Conflicting International Policies and the Western Sahara Stalemate*, „The International Spectator" 2008, vol. 3 oraz Y.H. Zoubir, *Cuando la geopolítica y la realpolitik impiden resolver un conflicto y violan el derecho internacional: el caso del Sahara Occidental*, [w:] M. Ponce de León, K. Arts, P. Pinto-Leite, *El Derecho Internacional y la Cuestión del Sáhara Occidental*, Leiden–Oporto 2009.

[14] I. Fernández-Molina, A. Khakee, *The 'Moroccogate' Scandal and European Parliament Decision-making on Western Sahara*, „Mediterranean Politics" 2024, vol. 30(3); F. Petrangeli, *EU-Morocco Trade and Western Sahara: A Prolonged Struggle Between Law and Realpolitik*, 2025, https://www.iai.it/en/publications/c41/eu-morocco-trade-and-western-sahara-prolonged-struggle-between-law-and-realpolitik (dostęp: 7.07.2026).

[15] S. Allen, J. Trinidad, *The Western Sahara Question and International Law: Recognition Doctrine and Self-Determination*, New York 2024.

International Law, Justice and Natural Resources z 2016 r.) oraz T.M. Francka (*The Stealing of the Sahara* – pochodząca już jednak sprzed kilkudziesięciu lat)[16]. W ten sposób, pomimo dorobku światowej nauki, w globalnym dyskursie wyraźnie brakuje opracowań o charakterze prawnomiędzynarodowym, które w sposób zintegrowany łączyłyby genezę i analizę konfliktu, ocenę reżimu okupacyjnego, a także omawiałyby prawo do samostanowienia oraz do suwerenności nad swoimi zasobami naturalnymi i najnowsze wydarzenia z perspektywy nauk prawnych oraz nauki o stosunkach międzynarodowych. Dotychczasowa literatura nierzadko traktuje te zjawiska wybiórczo, oddzielając politologiczną analizę dekolonizacji od norm międzynarodowego prawa humanitarnego, gospodarczego i karnego. Należy także odnotować, że zmiany na arenie międzynarodowej z lat 2020–2026 przedefiniowały architekturę sporu, nierzadko dezaktualizując dotychczasowe ujęcia badawcze.

Niniejsza monografia ma wypełnić istotną lukę badawczą, a jej zasadniczym celem jest analiza statusu terytorium Sahary Zachodniej w świetle prawa międzynarodowego oraz ocena stanu przestrzegania praw człowieka na terytorium okupowanym w świetle obowiązujących norm. Publikacja nie zmierza do kreowania nowych teorii dogmatycznych, ale stanowi pogłębione, interdyscyplinarne studium przypadku (*case study*), pokazujące, w jaki sposób wiążące normy prawa międzynarodowego (w tym zasada samostanowienia i trwałej suwerenności nad zasobami naturalnymi) zderzają się z rzeczywistością i *realpolitik*. Aby w pełni zrealizować ten cel, analiza prawna została połączona z badaniem historyczno-politycznej genezy przerwanego procesu dekolonizacji, oceną statusu humanitarnego uchodźców (m.in. w obozach w Tindouf) oraz przeglądem stanowisk i praktyki państw trzecich i organizacji międzynarodowych (ONZ, Unia Europejska – UE, Unia Afrykańska – UA). Zastosowanie tak szerokiej perspektywy badawczej podyktowane jest specyfiką prawa międzynarodowego publicznego, w którym ocena zgodności z prawem określonych stanów i zasadności roszczeń nie jest możliwa bez uprzedniego precyzyjnego ustalenia stanu faktycznego (w tym ewolucji tytułu prawnego do terytorium Sahary Zachodniej). Pozwala to następnie na weryfikację adekwatności roszczeń na podstawie historycznych więzów prawnych oraz dorobku orzeczniczego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS). Analiza sytuacji uchodźców oraz przegląd stanowisk państw trzecich i organizacji międzynarodowych nie stanowią jedynie opisu tła politycznego, lecz służą badaniu

[16] D. Kingsbury, *Western Sahara: International Law, Justice and Natural Resources*, London 2016; T.M. Franck, *The Stealing of the Sahara*, „The American Journal of International Law" 1976, vol. 70(4).

praktyki państw oraz ich stosowania się (i przekonania) do przepisów prawa międzynarodowego. W ten sposób wybór Sahary Zachodniej jako terytorium badawczego pozwala na wyciągnięcie wniosków i zdiagnozowanie nieskuteczności społeczności międzynarodowej w egzekwowaniu norm *ius cogens* w warunkach długotrwałej okupacji, braku uznawania państwowości i uchodźstwa.

Monografia podzielona jest na sześć rozdziałów. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do uwarunkowań geopolitycznych i społecznych regionu, co jest niezbędne dla zrozumienia specyfiki konfliktu, który wykracza poza ramy klasycznego sporu terytorialnego. Rozdział drugi zawiera analizę historyczno-prawną. Przedstawiono w nim genezę i ewolucję statusu Sahary Zachodniej – od okresu przedkolonialnego, przez administrację hiszpańską, aż po współczesną okupację. Rozdział trzeci koncentruje się na analizie reżimu prawnomiędzynarodowego – poddano w nim analizie kluczowe rezolucje Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz orzecznictwo trybunałów międzynarodowych (MTS, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – TSUE), definiując ramy prawa do samostanowienia, z uwzględnieniem prawa narodów do suwerenności nad własnymi zasobami naturalnymi oraz statusu terytorium niesamodzielnego. Rozdział czwarty stanowi studium przypadku naruszeń praw człowieka na okupowanym terytorium. Na podstawie materiału dowodowego oraz raportów organizacji międzynarodowych zestawiono praktyki mocarstwa okupacyjnego z normami i standardami międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka. Rozdział piąty analizuje sytuację uchodźców saharyjskich w Algierii, badając status prawny i faktyczny wysiedlonej populacji oraz obowiązki państwa przyjmującego, w tym oceniając stopień realizacji praw podstawowych w warunkach długotrwałego uchodźstwa. Rozdział szósty poświęcono analizie postaw społeczności międzynarodowej, opisując reakcje państw trzecich i organizacji międzynarodowych oraz starając się wskazać przyczyny nieskuteczności dotychczasowych mechanizmów dyplomatycznych i prawnych.

Aby zrealizować założone cele badawcze, zastosowano komplementarne metody właściwe dla nauk prawnych i nauki o stosunkach międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem metody dogmatyczno-prawnej oraz metody historyczno-prawnej. Badania w znacznej części oparto na dokumentach publikowanych przez instytucje międzynarodowe – analizie poddano rezolucje Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa ONZ, rezolucje Parlamentu Europejskiego, a także istotne dla oceny sporu wyroki i opinie doradcze Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wykorzystano również raporty i publikacje misji MINURSO, sprawozdania sekretarza generalnego ONZ, Komitetu i Rady Praw Człowieka, Komitetu Przeciwko Torturom

oraz Unii Afrykańskiej, Światowej Organizacji Zdrowia, Światowej Organizacji Żywności, wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, a także postanowienia hiszpańskiego sądownictwa krajowego. Praca zawiera również odwołania do wiążących umów, konwencji i paktów prawnomiędzynarodowych. Uzupełnienie warstwy normatywnej stanowią raporty organizacji pozarządowych, w szczególności działających na rzecz praw człowieka – m.in. Amnesty International, Human Rights Watch, Colectivo de Defensores Saharauis de Derechos Humanos. Specyfika badanego zagadnienia uzasadnia włączenie do spektrum badawczego również materiałów oficjalnych organów państwowych (marokańskich, saharyjskich, hiszpańskich, amerykańskich i francuskich), a także źródeł o charakterze pomocniczym, takich jak odniesienia do artykułów prasowych, stron internetowych, oświadczeń w mediach czy telewizji. Pracując nad niniejszą publikacją, autor pozostawał w kontakcie i podejmował próby pozyskania materiałów źródłowych od placówek dyplomatycznych i przedstawicielstw zarówno Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej, Frontu Polisario, jak i Królestwa Maroka[17]. Badania przeprowadzono, opierając się na literaturze i źródłach w językach: angielskim, hiszpańskim, arabskim, polskim oraz francuskim, a pomocniczo również portugalskim, niemieckim, włoskim i rosyjskim.

Z uwagi na wielokulturowy i transgraniczny charakter badanej tematyki oraz brak (w wielu przypadkach) utrwalonego polskiego zapisu, niezbędne jest poczynienie zastrzeżeń terminologicznych. Imiona i nazwiska osób pochodzenia arabskiego zapisane zostały w przyjętej przez literaturę przedmiotu transkrypcji (hiszpańskiej, francuskiej lub angielskiej). Za pomocą polskiej uproszczonej transkrypcji zapisywane są pojęcia odnoszące się do tradycji arabsko-islamskiej. Nazwy geograficzne (miast, wsi, oaz, obozów dla uchodźców) w Saharze Zachodniej zapisywane są w przeważającej części z zachowaniem wariantu hiszpańskojęzycznego (rzadziej francuskojęzycznego). W ten sposób w pracy stolica Sahary Zachodniej będzie zapisywana z hiszpańskiego jako El Aaiún, a nie z francuskiego Laâyoune. Analogiczną zasadę przyjęto w stosunku do etnonimu określającego rdzennych mieszkańców Sahary Zachodniej. W pracy stosowany jest termin *Saharawi* (wywodzący się od

[17] Autor prowadził korespondencję z przedstawicielstwami dyplomatycznymi i politycznymi stron sporu, w tym m.in. z Ambasadą Królestwa Maroka w Warszawie, Delegacją Frontu Polisario w Hiszpanii oraz Ambasadą Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej w Meksyku. W toku prac uzyskano m.in. materiały przekazane przez przedstawicielstwo SARD oraz wskazania oficjalnych źródeł strony marokańskiej; korespondencja znajduje się w archiwum autora.

arabskiego *Sahrāwī* – „mieszkaniec Sahary"). Forma ta jest pochodną hiszpańskiej transkrypcji (*saharaui*), używanej w oficjalnych dokumentach przez samych przedstawicieli Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej (SARD). Uwagi wymagają też przewijające się w całej pracy cytaty pochodzące z zagranicznych dokumentów i wypowiedzi oraz przytaczane fragmenty obcojęzycznych dzieł – wszystkie wypowiedzi zostały przetłumaczone przez autora, który starał się przekazać jak najdokładniej znaczenie, treść i układ cytowanych publikacji.

Rozdział I

SAHARA ZACHODNIA NA MAPIE ŚWIATA

1.1. Uwagi wstępne – determinanty geograficzne i gospodarcze

Analiza prawnomiędzynarodowa Sahary Zachodniej wymaga uprzedniego zarysowania ram przestrzennych konfliktu. Czynniki geograficzne – obejmujące położenie, geomorfologię terenu oraz dostępność zasobów naturalnych – nie stanowią w niniejszej pracy jedynie tła dla rozważań. Należy je postrzegać jako zmienne niezależne, które w sposób bezpośredni warunkują procesy decyzyjne podmiotów stosunków międzynarodowych i determinują ich strategie polityczne. Celem niniejszego rozdziału jest zatem identyfikacja tych determinantów geograficznych i gospodarczych, które nie tylko wpływają na przebieg pustynnego konfliktu, ale i stanowią podstawę do zrozumienia wymiaru prawnomiędzynarodowych naruszeń.

1.2. Terytorium i granice

Sahara Zachodnia, położona na północno-zachodnim wybrzeżu Afryki, rozciąga się na powierzchni około 266 tysięcy kilometrów kwadratowych. Jest to obszar o niskim wskaźniku gęstości zaludnienia, zdominowany przez krajobraz pustynny i półpustynny. Geopolityczne znaczenie obszaru jest uwarunkowane usytuowaniem na flance atlantyckiej Maghrebu, co czyni z Sahary Zachodniej punkt strategiczny dla kontroli szlaków żeglugowych łączących Europę z Afryką Subsaharyjską, a także z Azją i Ameryką Południową. Bliskość Wysp Kanaryjskich (należących do Królestwa Hiszpanii) dodatkowo wzmacnia znaczenie tego terytorium w kontekście bezpieczeństwa morskiego i polityki migracyjnej Unii Europejskiej.

Jeśli chodzi o granice lądowe Sahary Zachodniej, to są one dzielone z trzema państwami – od północy z Marokiem (443 kilometry), od północnego wschodu z Algierią (42 kilometry), a od wschodu i południa z Mauretanią (1561 kilometrów). Zachodnią granicę terytorium wyznacza zaś linia brzegowa Oceanu Atlantyckiego o długości 1110 kilometrów[1] (zob. rysunek 1.1).

Demarkacja granic Sahary Zachodniej jest dziedzictwem epoki kolonialnej i wynika z traktatów delimitacyjnych zawartych w latach 1900–1912 pomiędzy Francją i Hiszpanią[2]. Negocjacje między mocarstwami były uzależnione

[1] M. Radu, *Struggle in the Sandbox: Western Sahara and the „International Community"*, b.m., 2007.

[2] T. Hodges, *Historical Dictionary of Western Sahara*, London 1982, s. XXI–XXIII; A. Gaudio, *Le dossier du Sahara Occidental*, Paris 1978, s. 108–113.

Bibliografia

Akty prawne (układ chronologiczny)

1. Umowy i porozumienia międzynarodowe

Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV Konwencja haska) podpisana w Hadze dnia 18 października 1907 r., Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej (Załącznik do Konwencji).

Konwencja z Montevideo o prawach i obowiązkach państw podpisana dnia 26 grudnia 1933 r.

Karta Narodów Zjednoczonych podpisana dnia 26 czerwca 1945 r.

Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z dnia 9 grudnia 1948 r.

Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV Konwencja genewska) z dnia 12 sierpnia 1949 r.

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r.

Konwencja genewska o statusie uchodźców z dnia 28 lipca 1951 r.

Karta Organizacji Jedności Afrykańskiej podpisana w Addis Abebie dnia 25 maja 1963 r.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r.

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona dnia 23 maja 1969 r.

Deklaracja zasad między Hiszpanią, Marokiem i Mauretanią w sprawie Sahary Zachodniej z dnia 14 listopada 1975 r. (porozumienie madryckie).

Protokół III do Konwencji o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki z 1980 r.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z dnia 10 grudnia 1982 r.

Konwencja przeciwko torturom oraz innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 10 grudnia 1984 r.

Czwarta Konwencja AKP-EWG podpisana w Lomé dnia 15 grudnia 1989 r.

Traktat o Unii Europejskiej podpisany dnia 7 lutego 1992 r.

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.

Akt Założycielski Unii Afrykańskiej podpisany dnia 11 lipca 2000 r.

Międzynarodowa konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem z dnia 20 grudnia 2006 r.

Porozumienie w formie wymiany listów między Unią Europejską a Królestwem Marokańskim dotyczące zmiany protokołów nr 1 i 4 do Układu euro-śródziemnomorskiego ustanawiającego stowarzyszenie między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Królestwem Marokańskim, z drugiej strony, zawarte w 2019 r.

Umowa o partnerstwie w sprawie zrównoważonych połowów między Unią Europejską a Królestwem Marokańskim zawarta w 2019 r.

Porozumienia Abrahamowe: Deklaracja o pokoju, współpracy oraz konstruktywnych dyplomatycznych i przyjacielskich relacjach z dnia 15 września 2020 r.

Wspólna deklaracja Królestwa Maroka, Stanów Zjednoczonych Ameryki i Państwa Izrael z dnia 22 grudnia 2020 r.

2. Prawo krajowe

Konstytucja Królestwa Maroka z dnia 29 lipca 2011 r.
Konstytucja Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej z 2019 r.

3. Deklaracje i akty konferencji międzynarodowych

Deklaracja sztokholmska dotycząca naturalnego środowiska człowieka z dnia 16 czerwca 1972 r.
Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju (Konferencja Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój) z dnia 14 czerwca 1992 r.

Dokumenty i rezolucje (układ chronologiczny)

1. Organizacja Narodów Zjednoczonych – Zgromadzenie Ogólne

UN, General Assembly, Right to exploit freely natural wealth and resources, Resolution no. 626 (VII), 21 December 1952.
UN, General Assembly, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and People, Resolution no. 1514 (XV), 14 December 1960.
UN, General Assembly, Principles which should guide Members in determining whether or not an obligation exists to transmit the information called for under Article 73 e of the Charter, Resolution no. 1541 (XV), 15 December 1960.
UN, General Assembly, Permanent sovereignty over natural resources, Resolution no. 1803 (XVII), 14 December 1962.
UN, General Assembly, Question of Ifni and Spanish Sahara, Resolution no. 2072 (XX), 16 December 1965.
UN, General Assembly, Permanent sovereignty over natural resources, Resolution no. 2158 (XXI), 25 November 1966.
UN, General Assembly, Question of Ifni and Spanish Sahara, Resolution no. 2229 (XXI), 20 December 1966.
UN, General Assembly, Declaration on Social Progress and Development, Resolution no. 2542 (XXIV), 11 December 1969.
UN, General Assembly, Programme of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and People, Resolution no. 2621 (XXV), 12 October 1970.
UN, General Assembly, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution no. 2625 (XXV), 24 October 1970.

UN, General Assembly, Question of Spanish Sahara, Resolution no. 2983 (XXVII), 14 December 1972.
UN, General Assembly, Permanent sovereignty over natural resources of developing countries, Resolution no. 3016 (XXVII), 18 December 1972.
UN, General Assembly, Permanent sovereignty over natural resources, Resolution no. 3171 (XXVIII), 17 December 1973.
UN, General Assembly, Charter of Economic Rights and Duties of States, Resolution no. 3281 (XXIX), 12 December 1974.
UN, General Assembly, Question of Spanish Sahara, Resolution no. 3292 (XXIX), 13 December 1974.
UN, General Assembly, Definition of Aggression, Annex to Resolution no. 3314 (XXIX), 14 December 1974.
UN, General Assembly, Question of Spanish Sahara, Resolution no. 3458A (XXX), 10 December 1975.
UN, General Assembly, Question of Spanish Sahara, Resolution no. 3458B (XXX), 10 December 1975.
UN, General Assembly, Question of Western Sahara, Resolution no. 34/37, 21 November 1979.
UN, General Assembly, Question of Western Sahara, Resolution no. 35/19, 11 November 1980.
UN, General Assembly, Plan of Action for the Full Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Resolution no. 35/118, 11 December 1980.
UN, General Assembly, Question of Western Sahara, Resolution no. 41/16, 31 October 1986.
UN, General Assembly, Financing of the United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara, Resolution no. 45/266, 17 May 1991.
UN, General Assembly, Activities of foreign economic and other interests which are impeding the implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples in Territories under colonial domination and efforts to eliminate colonialism, apartheid and racial discrimination in southern Africa, Resolution no. 46/64, 11 December 1991.
UN, General Assembly, Activities of foreign economic and other interests which impede the implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples in Territories under colonial domination, Resolution no. 50/33, 6 December 1995.
UN, General Assembly, Implementation of Declaration on Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Resolution no. 52/78, 10 December 1997.

UN, General Assembly, Implementation of Declaration on Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Resolution no. 54/91, 6 December 1999.
UN, General Assembly, Implementation of Declaration on Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Resolution no. 55/147, 8 December 2000.
UN, General Assembly, Implementation of Declaration on Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Resolution no. 56/74, 10 December 2001.
UN, General Assembly, Human Rights Council, Resolution no. 60/251 (A/RES/60/251), 15 March 2006.
UN, General Assembly, Economic and other activities which affect the interests of the peoples of the Non-Self-Governing Territories, Resolution no. 61/123, 14 December 2006.
UN, General Assembly, Economic and other activities which affect the interests of the peoples of the Non-Self-Governing Territories, Resolution no. 63/102, 5 December 2008.

2. Organizacja Narodów Zjednoczonych – Rada Bezpieczeństwa

UN, Security Council, Resolution no. 380 (1975), 6 November 1975.
UN, Security Council, Security Council official records, 30th year, 1854th meeting, 6 November 1975, New York, S/PV.1854.
UN, Security Council, Resolution no. 1056 (1996), 29 May 1996.
UN, Security Council, Resolution no. 1495 (2003), 31 July 2003.
UN, Security Council, Resolution no. 2797 (2025), 31 October 2025.

3. Inne organy systemu ONZ i listy dyplomatyczne

Letter dated 20 August 1974 from the Permanent Representative of Spain to the United Nations addressed to the Secretary-General.
Letter dated 26 February 1976 from the Representative of Spain to the Secretary-General.
Letter dated 18 August 1979 from the Permanent Representative of Mauritania to the United Nations addressed to the Secretary-General.
UN, Commission on Human Rights, The right of peoples to self-determination and its application to peoples under colonial or alien domination or foreign occupation: denial to the people of Western Sahara of its right to self-determination and other fundamental human rights, as a result of the occupation of its territory by Morocco, Resolution no. 12 (XXXVII), 6 March 1981.

UN, UNHCR Executive Committee, Conclusion on Protection of Asylum-Seekers in Situations of Large-Scale Influx, no. 22 (XXXII), 1981.
ONU, Comisión de Derecho Internacional, Anuario de la Comisión de Derecho Internacional 2001, vol. II, A/CN.4/SER.A/2001/Add.1, 2001.
Letter dated 29 January 2002 from the Under-Secretary-General for Legal Affairs, the Legal Counsel, addressed to the President of the Security Council.
Letter dated 11 June 2004 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council.
Carta de fecha 16 de abril de 2007 dirigida al Presidente del Consejo de Seguridad por el Representante Permanente de Sudáfrica ante las Naciones Unidas.
Letter dated 17 July 2018 from the Permanent Representative of Namibia to the United Nations addressed to the President of the Security Council.
Letter dated 22 May 2019 from the Permanent Representative of South Africa to the United Nations addressed to the President of the Security Council.
Letter dated 20 November 2020 from the Permanent Representative of South Africa to the United Nations addressed to the President of the Security Council.
Letter dated 18 February 2021 from the Permanent Representative of South Africa to the United Nations addressed to the President of the Security Council.
Committee Against Torture, Decision adopted by the Committee under article 22 of the Convention, concerning communication No. 650/2015, CAT/C/72/D/650/2015, 26 November 2021.
Carta de fecha 6 de junio de 2022 dirigida a la Presidencia del Consejo de Seguridad por el Representante Permanente de Marruecos ante las Naciones Unidas.
Carta de fecha 23 de junio de 2022 dirigida a la Presidencia del Consejo de Seguridad por el Representante Permanente de Marruecos ante las Naciones Unidas.
Committee Against Torture, Decision adopted by the Committee under article 22 of the Convention, concerning communication No. 928/2019, CAT/C/74/D/928/2019, 15 November 2022.

4. Organizacja Jedności Afrykańskiej/Unia Afrykańska

OAU, Council of Ministers, Resolution CM/Res. 272 (XIX), 5–12 June 1972.
OAU, Council of Ministers, Resolution CM/Res. 344 (XXI), 17–24 May 1973.
OAU, Council of Ministers, Resolution CM/Res. 344 (XXIII), 6–11 June 1974.
African Commission on Human and Peoples' Rights, Resolution on Western Sahara, ACHPR/Res.45, 27 April – 11 May 2000.

UA, Union africaine, Décision sur les vingt-neuvième, trentième et trente-et-unième rapports d'activités de la Commission africaine des droits de l'homme et des peuples, Doc. EX.CL/717(XX), 2012.

5. Instytucje Unii Europejskiej

European Parliament, Resolution on the political situation in the Western Sahara, 15 March 1989.

European Parliament, Resolution on the fate of the 'disappeared' Saharans in Morocco and the Western Sahara, 27 May 1993.

European Parliament, Resolution on human rights violations in Morocco and Western Sahara, 10 February 1994.

European Parliament, European Parliament resolution on human rights in Western Sahara, 27 October 2005.

European Parliament, European Parliament resolution on the situation in Western Sahara, 25 November 2010.

European Parliament, Human Rights in the World in 2009 and EU policy on the matter, 16 December 2010.

European Parliament, Annual report on human rights and democracy in the world 2014 and the EU policy on the matter, 17 December 2015.

European Parliament, Recommendations to the Commission on corporate due diligence and corporate accountability, 10 March 2021.

6. Dokumenty organów państwowych i zapisy wystąpień

RASD, Consejo Nacional Provisional, Carta de proclamación de la independencia de la República Árabe Saharaui Democrática, Bir Lehlú, 1976.

España, Cortes Generales. Congreso de los Diputados, Diario de sesiones del Congreso de los Diputados. Comisión de Asuntos Exteriores, Declaración de José Solís ante la Comisión de Asuntos Exteriores del Congreso de los Diputados, 16 de marzo de 1978.

مجلس النواب [Maroko. Izba Reprezentantów], خطاب المغفور له جلالة الملك الحسن الثاني بمناسبة افتتاح السنة التشريعية [Przemówienie Króla Hassana II z okazji otwarcia roku legislacyjnego], الرباط [Rabat], 1985.

Ruddy F., *Review of United Nations Operations and Peacekeeping*, Statement before the Subcommittee on the Departments of Commerce, Justice and State, the Judiciary and Related Agencies, January 25, 1995.

Orzecznictwo (układ chronologiczny)

1. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

UN, International Court of Justice, *Western Sahara*, Advisory Opinion, 16 October 1975.

UN, International Court of Justice, *Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)*, Judgment, 22 December 1986.

UN, International Court of Justice, *Case concerning certain phosphate lands in Nauru (Nauru v. Australia)*, Judgment, 26 June 1992.

UN, International Court of Justice, *Case concerning East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment, 30 June 1995.

UN, International Court of Justice, *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, 19 December 2005.

UN, International Court of Justice, *Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua)*, Judgment, 2 February 2018.

UN, International Court of Justice, *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Reparations, Judgment, 9 February 2022.

2. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE)

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Río de Oro (Front Polisario) przeciwko Radzie Unii Europejskiej, T-512/12, Wyrok Sądu (ósma izba) z dnia 10 grudnia 2015 r., nr dokumentu 62012TJ0512, ECLI:EU:T:2015:953.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) (Zjednoczone Królestwo), C-266/16, z dnia 13 maja 2016 r., nr dokumentu 62016CN0266.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Rada Unii Europejskiej/Front populaire pour la libération de la saguia-el-hamra et du Río de Oro (Front Polisario), Komisja Europejska, C-104/16, Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 21 grudnia 2016 r., nr dokumentu 62016CJ0104, ECLI:EU:C:2016:973.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) (Zjednoczone Królestwo), C-266/16, Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 27 lutego 2018 r., nr dokumentu 62016CJ0266, ECLI:EU:C:2018:118.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Front Polisario/Rada, T-180/14, Postanowienie Sądu (piąta izba w składzie powiększonym) z dnia 19 lipca 2018 r., nr dokumentu 62014TB0180.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario) przeciwko Radzie Unii Europejskiej, T-275/18, nr dokumentu 62018TO0275, ECLI:EU:T:2018:869, Wyrok Trybunału (Izba) z dnia 30 listopada 2018 r.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Río de Oro (Front Polisario) przeciwko Radzie Unii Europejskiej, T-279/19, Wyrok Sądu (dziewiąta izba w składzie powiększonym) z dnia 29 września 2021 r., nr dokumentu 62019TJ0279, ECLI:EU:T:2021:639.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Río de Oro (Front Polisario) przeciwko Radzie Unii Europejskiej, T-344/19 i T-356/19, Wyrok Sądu (dziewiąta izba w składzie powiększonym) z dnia 29 września 2021 r., nr dokumentu 62019TJ0279, ECLI:EU:T:2021:639.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Komisja Europejska przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario), Radzie Unii Europejskiej (C-778/21 P) oraz Rada Unii Europejskiej przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario) (C-798/21 P), sprawy połączone C-778/21 P i C-798/21 P, nr dokumentu 62021CC0779, ECLI:EU:C:2024:258, Opinia Rzecznika Generalnego z dnia 21 marca 2024 r.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Komisja Europejska przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario), Radzie Unii Europejskiej (C-779/21 P) oraz Rada Unii Europejskiej przeciwko Front Populaire pour la libération de la Saguia el--Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario) (C-799/21 P), połączone sprawy C-779/21 P i C-799/21 P, nr dokumentu 62021CC0779, ECLI:EU:C:2024:260, Opinia Rzecznika Generalnego z dnia 21 marca 2024 r.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Confédération paysanne przeciwko Ministre de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, Ministre de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique, C-399/22, nr dokumentu 62022CJ0399, ECLI:EU:C:2024:839, Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 4 października 2024 r.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Komisja Europejska przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario), Radzie Unii Europejskiej (C-778/21 P) oraz Rada Unii

Europejskiej przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el--Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario) (C-798/21 P), sprawy połączone C-778/21 P i C-798/21 P, nr dokumentu 62021CJ0778, ECLI:EU:C:2024:833, Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 4 października 2024 r.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Komisja Europejska przeciwko Front populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario), Radzie Unii Europejskiej (C-779/21 P) oraz Rada Unii Europejskiej przeciwko Front Populaire pour la libération de la Saguia el-Hamra et du Rio de Oro (Front Polisario) (C-799/21 P), połączone sprawy C-779/21 P i C-799/21 P, nr dokumentu 62021CJ0779, ECLI:EU:C:2024:835, Wyrok Trybunału (Wielka Izba) z dnia 4 października 2024 r.

3. Europejski Trybunał Praw Człowieka

Cour européenne des droits de l'homme, *Affaire Boutagni c. France*, Arrêt, 18 novembre 2010, requête n° 42360/08.

Cour européenne des droits de l'homme, *Affaire Rafaa c. France*, Arrêt, 30 mai 2013, requête n° 25393/10.

Cour européenne des droits de l'homme, *Affaire A.C. et autres c. Espagne*, Arrêt, 22 avril 2014, requête n° 6528/11.

4. Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów

African Court on Human and Peoples' Rights, *Bernard Anbataayela Mornah v. Republic of Benin, Burkina Faso, Republic of Côte d'Ivoire, Republic of Ghana, Republic of Mali, Republic of Malawi, United Republic of Tanzania, Republic of Tunisia and Sahrawi Arab Democratic Republic, Republic of Mauritius (interveners)*, Application No. 028/2018, Judgment, 22 September 2022.

5. Orzecznictwo sądów krajowych

Audiencia Nacional, Sala de lo Penal (Sección 2.ª), *Auto de 4 de julio de 2014*, ROJ: AAN 256/2014, 2014.

Audiencia Nacional, Juzgado Central de Instrucción n.º 5, *Auto de procesamiento de 9 de abril de 2015, Sumario 1/2015, incoado en virtud de querella presentada por la Asociación de Familiares de Presos y Desaparecidos Saharauis*, 2015.

Primer Tribunal Marítimo de Panamá, *Resolución de 5 de junio de 2017*, 2017.

High Court of South Africa (Eastern Cape Local Division, Port Elizabeth), *Judgment of 15 June 2017*, case no. 1487/17, 2017.

Raporty

American Society of International Law, *Australia-Republic of Nauru: Settlement of the Case in The International Court of Justice concerning certain phosphate lands in Nauru*, „International Legal Materials" 1993, vol. 32.

Amnesty International, *Amnesty International Report 2017/18: The state of the world's human rights*, London 2018, https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/6700/2018/en/ (dostęp: 26.07.2026).

Amnesty International, *„Disappearances" and political killings: Human rights crisis of the 1990s. A manual for action*, Amsterdam 1994, https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/act330011994en.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Amnesty International, *Morocco: Shadow of impunity: Torture in Morocco and Western Sahara*, London 2015, https://www.amnesty.org/en/documents/mde29/001/2015/en/ (dostęp: 26.07.2026).

Amnesty International, *Morocco/Western Sahara: New revelations on Saharawi disappearance cases highlight truth and justice deficit*, 2013, https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/mde290112013en.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Amnesty International, *The State of The World's Human Rights: April 2024*, London 2024, https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/7200/2024/en/ (dostęp: 26.07.2026).

CODAPSO, *Informe sobre el desmantelamiento del campamento de Gdeim Izik*, b.m., 2011.

CODESA, *Continuos war crimes and crimes against humanity by the Moroccan occupation against Saharawi civilians. What future for the decolonization process in Western Sahara?*, b.m., 2022.

CODESA, Robert F. Kennedy Human Rights i inni, *Report on the Kingdom of Morocco's Violations of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights in the Western Sahara*, 2015, https://www.ecoi.net/en/file/local/1188166/1930_1461234104_int-cescr-css-mar-21582-e.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, *La libre determinación del pueblo Saharaui. Referéndum sobre la ocupación marroquí del Territorio No Autónomo del Sáhara Occidental*, Ginebra 2015, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/DownloadDraft.aspx?key=jBbxf6+/r+wvmLTh1T4B/rzfSQQu7rBWNLHJ+HeqWp5wAWLuLHeX+q4+pxvVrAuL (dostęp: 26.07.2026).

Committee Against Torture, *Concluding observations of the Committee Against Torture: Morocco*, CAT/C/MAR/CO/4, 21 December 2011.

Committee Against Torture, *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention: Fourth periodic reports of States parties due in 2006. Addendum: Morocco*, CAT/C/MAR/4, 5 November 2009.

Committee Against Torture, *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: 2nd periodic reports of States parties due in 1998: Addendum: Morocco*, CAT/C/43/Add.2, 5 January 1999.

Committee Against Torture, *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: 3rd periodic reports of States parties due in 2002: Addendum: Morocco*, CAT/C/66/Add.1, CAT/C/66/ADD.1/CORR.1, 21 May 2003.

Committee Against Torture, *Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Initial reports of States parties due in 1994: Morocco,* CAT/C/24/Add.2, 10 August 1994.

Committee Against Torture, *Decision adopted by the Committee under article 22 of the Convention, concerning communication No. 606/2014*, CAT/C/59/D/606/2014, 15 November 2016.

Committee on Enforced Disappearances, *Concluding observations on the report submitted by Morocco under article 29 (1) of the Convention*, CED/C/MAR/CO/1, 2024.

Committee on Enforced Disappearances, *Report submitted by Morocco under article 29 (1) of the Convention, due in 2015*, CED/C/MAR/1, 2021.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding observations on the combined nineteenth to twenty-first periodic reports of Morocco*, CERD/C/MAR/CO/19-21, 2023.

Committee on United Nations, Report on Legal Issues Involved in the Western Sahara Dispute: Use of Natural Resources, New York 2012, https://www.nycbar.org/pdf/report/uploads/20072089ReportonLegalIssuesInvolvedintheWesternSaharaDispute.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Conseil Economique, Social et Environnemental, *Nouveau modèle de développement pour les provinces du Sud*, Rabat 2013, https://www.local2030.org/library/516/Nouveau-modle-de-dveloppement-durable-pour-les-provinces-du-Sud-du-Maroc.pdf (dostęp: 26.07.2026).

El Observatorio de Derechos Humanos y Empresas en el Mediterráneo (ODHE), *Los tentáculos de la ocupación*, Barcelona 2019, https://www.ccasps.cat/sites/default/files/2022-03/TENTACULOS_OCUPACION_ESPOLI%20RRNN_ODHE.pdf (dostęp: 26.07.2026).

EU, European Parliament, *Assessment of the implementation of the human rights clause in international and sectoral agreements*, Directorate-General for External Policies Policy Department, EP/EXPO/DROI/2022/01, 2023.

EU, Subcomisión de Derechos Humanos del Parlamento Europeo, *Empresas europeas y vulneración del Derecho Internacional en el Sahara Occidental*, Brussels 2022.

FAO, *The State of World Fisheries and Aquaculture 2018 – Meeting the sustainable development goals*, Roma 2018.

FAO, *The State of World Fisheries and Aquaculture 2022 – Towards Blue Transformation*, Roma 2022.

FAO, *The State of World Fisheries and Aquaculture 2024 – Blue Transformation in Action*, Roma 2024.

Fiddian-Qasmiyeh E., *El prolongado desplazamiento saharaui Retos y oportunidades más allá de los campamentos*, Oxford 2011.

Freedom House, *Freedom in the world 2024*, 2024, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-02/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Freedom House, *Freedom in the world 2025*, 2025, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2025-02/FITW_World_2025_Feb.2025.pdf (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Committee, *Concluding observations on the sixth periodic report of Morocco*, CCPR/C/MAR/CO/6, 1 December 2016.

Human Rights Committee, *Consideration of reports submitted by states parties under article 40 of The Covenant. Comments of the Human Rights Committee*, CCPR/C/79/Add.44, 23 November 1994.

Human Rights Committee, *Consideration of reports submitted by states parties under article 40 of The Covenant. Concluding Observations of the Human Rights Committee*, CCPR/C/79/Add.113, 1 November 1999.

Human Rights Committee, *Consideration of reports submitted by states parties under article 40 of The Covenant. Concluding Observations of the Human Rights Committee*, CCPR/CO/82/MAR, 1 December 2004.

Human Rights Watch, *Morocco's Truth Commission. Honoring Past Victims during an Uncertain Present*, 2005, https://www.hrw.org/report/2005/11/27/moroccos-truth-commission/honoring-past-victims-during-uncertain-present (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, *World Report 2014: Morocco and Western Sahara. Events of 2013*, 2014, https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/morocco/western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, *World Report 2015: Morocco and Western Sahara. Events of 2014*, 2015, https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/morocco/western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, *World Report 2021: Morocco and Western Sahara. Events of 2020*, 2021, https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/morocco/western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, *World Report 2022: Morocco and Western Sahara. Events of 2021*, 2022, https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/morocco-and-western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, *World Report 2024: Morocco and Western Sahara. Events of 2023*, 2024, https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/morocco-and-western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

Human Rights Watch, حقوق الإنسان في الصحراء الغربية ومخيمات تندوف للاجئين, *Huquq al-insan fi al-Sahra al-Gharbiyya wa-mukhayyamat Tinduf li-l-laji'in* [*Prawa człowieka w Saharze Zachodniej i obozach dla uchodźców w Tindouf*], 2008, https://www.hrw.org/reports/wsahara1208arweb.pdf (dostęp: 26.07.2026).

International Crisis Group, *Time for International Re-engagement in Western Sahara*, Rabat–Algiers–Brussels 2021, https://www.crisisgroup.org/brf/middle-east-north-africa/western-sahara/b082-time-international-re-engagement-western-sahara (dostęp: 26.07.2026).

La Oficina Internacional para el Respeto de los Derechos Humanos (BIRDHSO), La Asociación de Familiares de Presos y Desaparecidos Saharauis (AFAPREDESA), La Union de Juristas Saharauis (UJS), *Comunicación al Alto Comisionado de Derechos Humanos de la ONU en virtud del Procedimiento 1503*, b.m., b.r., https://upr-info.org/sites/default/files/documents/2013-09/birdhsoma-radd2s.pdf (dostęp: 9.08.2026).

Murias C., García-Luengos J., *Derechos humanos y empresas transnacionales en el Sáhara Occidental: Un estudio sobre la producción de tomate en la región de Dakhla*, 2020, https://actuemoscontraelexpolio.saharaelkartea.org/wp-content/uploads/2022/09/mundubat-derechos-humanos-empresas-sahara-occidental.pdf (dostęp: 26.07.2026).

NewClimate Institute, Germanwatch, *Climate Change Performance Index 2025*, b.m., 2025.

Observatoire des camps de réfugiés, *Camps de réfugiés de Tindouf*, 2020, https://web.archive.org/web/20210712151755/https:/o-cr.org/wp-content/uploads/2020/10/Camps-de-Tindouf-Algerie.pdf (dostęp: 12.07.2021).

Office des Changes, *Commerce Extérieur du Maroc. Rapport annuel Selon le manuel des Nations Unies (IMTS 2010)*, b.m., 2024.

OXFAM, *40 años de exilio. Los refugiados saharauis, ¿abandonados por la omunidad internacional?*, 2015, https://oxfamilibrary.openrepository.com/server/api/core/bitstreams/c9a83309-28e9-4455-af5c-43a4f732ef59/content (dostęp: 26.07.2026).

Reporters Without Borders, *Everyone's interested in the Internet – especially dictators. Africa Annual Report*, b.m., 2006.

Robert F. Kennedy Human Rights, *Western Sahara. Accounts of human rights abuses persist in wake of November unrest*, 2011, https://kennedyhumanrights.org/wp-content/uploads/2021/08/rfk_center_western_sahara_report_final.pdf (dostęp: 26.07.2026).

The Norwegian Support Committee for Western Sahara, *The occupied territories of Western Sahara and long term detention of Saharawi human rights defender*, b.m., 2021.

UK House of Commons, *Life Under Occupation: Report of a delegation of the All-Party Parliamentary Group on Western Sahara to the Occupied Territory of Western Sahara*, London 2014.

UN, General Assembly, *Information from Non-Self-Governing Territories transmitted under Article 73 e of the Charter of the United Nations Report of the Secretary-General*, 18 February 2022.

UN, General Assembly, *Report of The Special Committee on the Situation with regard to the implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, vol. III*, New York 1977.

UN, General Assembly, *United Nations visiting mission to Spanish Sahara*, b.m., 1975.

UN, Human Rights Council, *Note verbale dated 11 February 2020 from the Permanent Mission of South Africa to the United Nations Office at Geneva addressed to the President of the Human Rights Council and the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, A/HRC/43/G/11, 11 February 2020.

UN, Human Rights Council, *Report of the Independent Expert in the field of cultural rights, Farida Shaheed*, A/HRC/20/26/Add.2, visit of 5–16 September 2011.

UN, Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez*, A/HRC/22/53/Add.2, visit of 15–22 September 2012.

UN, Human Rights Council, *Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances*, A/HRC/13/31/Add.1, 2020.

UN, Human Rights Council, *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review. Morocco*, A/HRC/21/3, 2012.
UN, Human Rights Council, *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review. Morocco*, A/HRC/36/6, 2017.
UN, Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Report of the OHCHR Mission to Western Sahara and the Refugee Camps in Tindouf*, 8 September 2006.
UN, Secretario General, *La situación relativa al Sáhara Occidental*, 5 de noviembre de 1994.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/23299, 19 December 1991.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2001/613, 20 June 2001, Annex I.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2002/178, 19 April 2002.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2003/565, 23 May 2003.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2006/249, 19 April 2006.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2007/202, 13 April 2007.
UN, Secretary-General, *Report of the Secretary-General on the situation concerning Western Sahara*, S/2013/220, 8 April 2013.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2018/889, 19 October 2018.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2019/282, 1 April 2019.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2019/787, 2 October 2019.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2021/843, October 2021.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2022/733, October 2022.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2023/729, October 2023.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2024/707, October 2024.
UN, Secretary-General, *Situation concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, S/2025/612, October 2025.

UN, Secretary-General, *The Situation Concerning Western Sahara*, S/22464, 19 April 1991.

UN, Secretary-General, *The Situation Concerning Western Sahara. Report by the Secretary-General*, S/25170, 26 January 1993.

UN, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, *Study prepared by Hector Gros Espiell. Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities*, E/CN.4/Sub.2/405/Rev.1, 2000.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Global Report 1999. Western Sahara Operation*, Bron 1999.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Saharawi Refugees in Tindouf, Algeria: Total In-Camp Population*, 2018, https://wsrw.org/files/dated/2018-10-29/unhcr_2018.pdf (dostęp: 26.07.2026).

U.S. Committee for Refugees and Immigrants, *Stonewalling on refugee rights: Algeria and the Saharawi*, b.m., 2009.

U.S. Department of State, *2000 Country Reports on Human Rights Practices*, Washington 2001.

U.S. Department of State, *2008 Human Rights Report: Western Sahara*, Washington 2009.

U.S. Department of State, *Country Reports on Human Rights Practices – 2005*, Washington 2006.

U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, *Mineral Commodity Summaries 2025*, Reston 2025.

U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, *Mineral Commodity Summaries 2026*, Reston 2026.

U.S. Geological Survey, Taib M., *The Mineral Industries of Morocco and Western Sahara*, Reston 2022.

Vasquez E., *Living Under Occupation in the Western Sahara: Women, Resistance and Self Determination*, Washington 2014, https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2014/10/Vasquez-Western-Sahara.pdf (dostęp: 26.07.2026).

War Resisters' International, *Morocco*, b.m., 1998.

Western Sahara Resources Watch, *Energía para el expolio: lo que Marruecos y Siemens esconden en la COP22*, Marrakech 2016.

Western Sahara Resources Watch, *Greenwashing Occupation. How Morocco's renewable energy projects in occupied Western Sahara prolong the conflict over the last colony in Africa*, Brussels 2025.

Western Sahara Resources Watch, *Label and liability*, Brussels–Stockholm 2012.

Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2020. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2020.
Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2021. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2021.
Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2022. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2022.
Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2023. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2023.
Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2024. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2024.
Western Sahara Resources Watch, *P for Plunder 2025. Morocco's exports of phosphate from occupied Western Sahara*, Brussels 2025.
Western Sahara Resources Watch, *Tomatoes in conflict*, Brussels 2012.
World Bank, *World Bank Commodities Price Data (The Pink Sheet). Annual Prices 1960–2025*, Washington 2026.
World Food Programme, *Nutritional Survey-Western Sahara Refugee Camps, Tindouf, Algeria*, b.m., 2012.
Worldostats, *Literacy Rate by Country: Global Comparison 2025*, b.m., 2025.

Literatura przedmiotu

Abdullah M., *The Right to Self-determination in International Law. Scrutinizing the Colonial Aspect of the Right to Self-determination*, Göteborg 2006.
Allan J., Ojeda-García R., *Natural Resource Exploitation in Western Sahara: New Research Directions*, „The Journal of North African Studies" 2021, vol. 27(6).
Allen J., Lakhal H., *Acting with Impunity: Morocco's Human Rights Violations in Western Sahara and the Silence of the International Community*, Oslo 2015.
Allen S., Trinidad J., *The Western Sahara Question and International Law: Recognition Doctrine and Self-Determination*, New York 2024.
Alonso A., Nieto M.I., *Rusia en el Magreb: ¿Un nuevo competidor para la UE?*, „Revista UNISCI Journal" 2015, no. 39.
Andrzejczuk R., *Stała suwerenność nad zasobami i bogactwami naturalnymi*, „Roczniki Nauk Prawnych" 1998, t. VIII.
Antonowicz L., *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G. Ius" 1996, vol. 43.
Bahaijoub A., *Western Sahara Conflict: Historical, Regional and International Dimensions*, London 2010.

Barbier M., *Le conflit du Sahara occidental*, Paris 1982.
Bárbulo T., *La historia prohibida del Sáhara Español*, series „Colección Imago Mundi", no. 21, Barcelona 2002.
Barona Castañeda C., *Memorias de una resistencia. La otra historia del Sahara Occidental*, „Les Cahiers d'EMAM" 2015, no. 24–25.
Barreñada I., *Asociacionismo y cuestión nacional en el Sahara Occidental*, „Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos" 2013, no. 13.
Barroso Tristán J.M., *The Oasis of Memory. An Interview with Aminatou Haidar*, „Global Education Magazine" 2013, no. 3.
Belali Y., الصحراء الغربية: شعب منسي في الصحراء يرنو الى الانعتاق من النظام المغربي, *Al-Sahra al-Gharbiyya:sha'b mansi fi al-Sahra yarnu ila al-in'itaq min al-nizam al-maghribi* [*Sahara Zachodnia: zapomniany naród na pustyni dążący do wyzwolenia spod reżimu marokańskiego*], Tunezja 2021.
Bengochea Tirado E., *Mujeres, nacionalismo y políticas coloniales en la provincia de Sáhara (1958–1975)*, [w:] R. Medina Martín (red.), *Mujeres saharauis: Tres tuizas para la memoria de la resistencia*, València 2016.
Besenyő J., *Guerrilla Operations in Western Sahara: The Polisario versus Morocco and Mauritania*, „Connections: The Quarterly Journal" 2017, vol. 16(3).
Besenyő J., *The Occupation of Western Sahara by Morocco and Mauritania*, „Periodical of the Scientific Board of Military Security Office" 2010, Special Issue.
Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982.
Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004.
Bishku M.B., *Morocco and Sub-Saharan Africa: In the Shadow of the Western Sahara Dispute*, „Contemporary Review of the Middle East" 2021, vol. 8.
Boudda A., Muley Ali Hamadi A., Salem Iselmu A., Ahmed Aomar A., Awah B.M., Mahmud C., Hadar L., Boisha L., Abdelfatah M.S., Fakal-La M., Beilal S., Abdalahi S., Embarek S., Aali-Taleb S., Hasnaui Z., *La primavera saharaui. Los escritores saharauis con Gdeim Izik*, Madrid 2012.
Boukhars A., Roussellier J., *Perspectives on Western Sahara: Myths, Nationalisms, and Geopolitics*, Lanham 2013.
Cadena A.W., Solano J.M.Y., *Contexto sociojurídico del conflicto en el Sáhara Occidental,* „Revista de Diálogos de Saberes" 2008, vol. 29.
Casla K., Garay J., Vilches M., Martín Beristain C., Soroeta J.F., Anda J.M., *La situación de los derechos humanos en los territorios ocupados del Sahara occidental*, b.m., 2008.
Cobo F.I., Mariño Menéndez F., *El Conflict del Sahara Occidental*, Madrid 2006.

Correale F., *Les origines de la „question" du Sahara Occidental: enjeux historiques, défis politiques*, [w:] M. Balboni, G. Laschi (red.), *The European Union Approach Towards Western Sahara*, Brussels 2017.

Cortés López J.L., Cortés Echevarría C., *Diccionario histórico-etnográfico de los pueblos de África*, Madrid 2009.

Craven M., *The Invention of a Tradition: Westlake, The Berlin Conference and the Historicisation of International Law*, [w:] M. Vec, L. Nuzzo (red.), *Constructing International Law: The Birth of a Discipline*, Frankfurt am Main 2012.

Daoud Z., *Les Années Lamalif 1958–1988 trente ans de journalisme au Maroc*, Casablanca 2007.

Darbouche H., Zoubir Y.H., *Conflicting International Policies and the Western Sahara Stalemate*, „The International Spectator" 2008, vol. 3.

Delgado Caicedo J., Guzmán Cárdenas J.A., *Reconocimiento de la República Árabe Saharaui Democrática: entre la legalidad internacional y los cálculos geopolíticos*, [w:] F. De Contresas (red.), *El Reino de Marruecos: La política del cheque contra la República Árabe Saharaui Democrática en América Latina y el Caribe*, b.m., 2020.

Díaz-Hernández R., Domínguez-Mujica J., Parreño-Castellano J., *Gestión de la población y desarrollo urbano en el Sahara Occidental: un análisis comparado de la colonización española (1950–1975) y de la ocupación marroquí (1975–2013)*, „Revista Electrónica de geografía y ciencas sociales" 2014, no. 493.

Dueñas Castrillo A.I., *Derechos Humanos y Tribunal de Justicia de la Unión Europea: los acuerdos entre la Unión Europea y Marruecos y la cuestión del Sáhara Occidenta*, „Revista de Estudios Europeos" 2018, no. 71.

Dziubińska A., *Promarokański zwrot w polityce Francji*, „Biuletyn PISM" 2024, nr 180.

El Ghalia D., *Historia de Ex desaparecida Djimi el Galia*, b.m., b.r.

El Ghalia D., *Huelgas de hambre*, b.m., b.r.

El Ouali A., *Saharan Conflict. Towards Territorial Autonomy as a Right to Democratic Self-Determination*, London 2008.

Espeleta Olivera M., Benería L., *Las mujeres saharauis en camino a la utopía*, Barcelona 2011.

Fernández-Molina I., Khakee A., *The 'Moroccogate' scandal and European Parliament decision-making on Western Sahara*, „Mediterranean Politics" 2024, vol. 30(3).

Ferrer J., Vidal P., *El problema. Testimonio del pueblo saharaui* [film dokumentalny], Hiszpania 2010.

Flemming M., *Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 1981.

Franck T.M., *The Stealing of the Sahara*, „The American Journal of International Law" 1976, vol. 70(4).

García A., *Historias del Sáhara; El Mejor y el Peor de los Mundos*, Madrid 2002.

García Luengos J., *Los derechos humanos en Marruecos*, [w:] R. Bustos (red.), *Magreb: Hacia el cumplimiento de los Derechos Humanos*, Madrid 2010.

García Sanz N., Ollé Sesé M., Ruiz Calvo S., *Comentario al auto de procesamiento del Juzgado Central de Instrucción número 5 de la Audiencia Nacional, en el marco de la causa incoada por el genocidio contra el pueblo saharaui*, [w:] I. Barreñada, R. Ojeda García (red.), *Sahara Occidental. Cuarenta años construyendo resistencia*, Saragossa 2016.

Gargallo F., *Saharahuis. La sonrisa del sol*, México 2014.

Gaudio A., *Le dossier du Sahara Occidental*, Paris 1978.

Gimeno Martín J.C., *Si el mundo fuera transparente y el derecho del pueblo respetara…*, [w:] R. Medina Martín, R.L. Soriano Díaz (red.), *Activismo Académico en la causa saharaui. Nuevas perspectivas críticas en Derecho, Política y Arte*, Sevilla 2014.

Gómez E., *Una mirada al Sáhara Occidental*, b.m., 2022.

Gómez Martín C., *Sahara occidental: quel scénario après Gdeim Izik*, „L'Année du Maghreb" 2012, no. VIII.

González Vega J.A., *La España impasible: una aproximación crítica a nuestra política exterior en relación con el Sahara Occidental,* [w:] *Sahara Occidental. Del abandono colonial a la construcción de un estado*, Saragossa 2019.

Górzyńska M., *Okupacja wojenna w prawie międzynarodowym – wybrane zagadnienia*, [w:] T. Jasudowicz (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne we współczesnym świecie. Osiągnięcia i wyzwania*, Toruń 2007.

Haberland M., *Okupacja wojenna w prawie międzynarodowym*, [w:] D. Kornobis-Romanowska (red.), *Aktualne problemy prawa Unii Europejskiej i prawa międzynarodowego – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wrocław 2017.

Hodges T., *Historical Dictionary of Western Sahara*, London 1982.

Hodges T., *The Origins of Saharawi Nationalism*, „Third World Quarterly" 1983, vol. 5(1).

Hodges T., *Western Sahara: The Roots of a Desert War*, Westport 1983.

Jacobsen K., *A Frozen Conflict and a Humanitarian Program That Works: UNHCR's Confidence Building Measures in Western Sahara*, Boston 2017.

Jensen E., *Western Sahara: Anatomy of a Stalemate?*, Boulder–London 2012.

Juliano D., *La causa saharaui y las mujeres. „Siempre fuimos tan libres"*, Barcelona 1998.

Kaouar R., *Оль и усилия ООН в урегулировании конфликта вокруг Западной Сахары*, „Международные отношения" 2019, nr 2.

Kassoti E., *The Empire Strikes Back: The Council Decision Amending Protocols 1 and 4 to the EU-Morocco Association Agreement*, „European Papers: A Journal on Law and Integration" 2019, vol. 4(1).

Khakee A., *The MINURSO Mandate, Human Rights and the Autonomy Solution for Western Sahara*, „Mediterranean Politics" 2014, vol. 19.

Khalid L., *Córki chmur. O kobietach z Sahary Zachodniej*, Poznań 2025.

Kingsbury D., *Western Sahara: International Law, Justice and Natural Resources*, London 2016.

Kluszczyńska M., *Mur wstydu i bezpieczeństwa – cztery dekady muru dzielącego Saharę Zachodnią,* „Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2018, t. 6, nr 2.

Kosidło A., *Konflikt o Saharę Zachodnią – próby politycznego rozwiązania*, „Politeja" 2025, nr 2(96/1).

Kosidło A., *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej. Cz. I: Poszukiwanie drogi*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2018, nr 3.

Kosidło A., *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej. Cz. II: W poszukiwaniu sojuszników*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2019, nr 1.

Kosidło A., *Maroko w Unii Afrykańskiej. Cz. III: W poszukiwaniu miejsca*, „Colloquium Edukacja – Polityka – Historia" 2019, nr 3.

Kosidło A., *Sahara Zachodnia. Fiasko dekolonizacji czy sukces podboju? 1975–2011*, Gdańsk 2012.

Lawless R., Monahan L., *War and Refugees. The Western Sahara Conflict*, London 1987.

Leśko T., *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Warszawa 1982.

Malinowski M., *Sahara Zachodnia. Konflikt terytorialny między Marokiem a Hiszpanią w latach 1956–1976*, Toruń 2001.

Marcinko M., *Kwestia stosowania prawa okupacji wojennej w operacjach ONZ*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego" 2011, nr 2.

Mariñas Romero G., *Guerra en el desierto*, „Guión" 1985, no. 523.

Márquez Carrascal A., *Derechos humanos en el Sáhara Occidental. Una perspectiva diacrónica*, [w:] M. Fernández Rodríguez, E. Prado Rubio, L. Martínez Peñas (red.), *Estudios sobre Derechos Humanos*, Valladolid 2017.

Martín Beristain C., Etxeberria Gabilondo F., *Meheris. A Possibility of Hope Mass Graves and the First Saharawi Disappeared Who Have Been Identified*, Bilbao 2013.

Martín Beristain C., Etxeberria Gabilondo F., *Saber al fin. Fosas comunes, desaparición forzada y derecho a la verdad en el Sáhara Occidental*, Bilbao 2015.

Martín Beristain C., González Hidalgo E., *El oasis de la memoria. Memoria histórica y violaciones de Derechos Humanos en el Sáhara Occidental*, vol. I, Bilbao 2012.

Martín Beristain C., González Hidalgo E., *El oasis de la memoria. Memoria histórica y violaciones de Derechos Humanos en el Sáhara Occidental*, vol. II, Bilbao 2012.

Martín Beristain C., González Hidalgo E., *Informe de Evaluación de Casos de Tortura en el Sáhara Occidental*, Sevilla 2012.

Martín Beristain C. (red.), Martínez Torres A., Valencia Villa A., Campo Lladó S., *Los otros vuelos de la muerte Bombardeos de población civil en el Sáhara Occidental*, Bilbao 2016.

Martínez Milán J.M., *A Public Company and Mining in the Western Sahara: Fosfatos de Bu Craa S.A., 1969–1983*, „The Boletín Geológico y Minero" 2017, vol. 128(4).

Medina A.M., *El descubrimiento de los fosfatos del Sahara español*, „Africa: revista de tropas colonials" 1950, no. 97.

Mendia Azkue I., Guzmán Orellana G., *En tierra ocupada. Memoria y resistencias de las mujeres en el Sáhara Occidental*, Hegoa 2016.

Menéndez Álvarez N., Díez E., Jiménez Arberas E., *Analysis of Daily Occupations and Engagement in Sahrawi Refugee Camps*, „Journal of Occupational Science" 2021, vol. 28(17).

Mercer J., *Spanish Sahara*, London 1976.

Molo B., *Stosunki międzynarodowe jako dyscyplina naukowa*, [w:] E. Cziomer (red.), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Kraków 2014.

Mormul J., *Cele polityki zagranicznej Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej w kontekście uwarunkowań międzynarodowych w regionie Maghrebu*, „Politeja" 2024, nr 2(89).

Mormul J., *Hijos de las nubes i 45 lat marzeń: uchodźcy Saharawi na terytorium Algierii*, „Politeja" 2021, nr 6(75).

Mundy J., *Neutrality or Complicity? The United States and the 1975 Moroccan Takeover of the Spanish Sahara*, „Journal of North African Studies" 2006, vol. 11.

Omar S.M., *The Right to Self-determination and the Indigenous People of Western Sahara*, „Cambridge Review of International Affairs", 2008, vol. 21(1).

Omar S.M., Murphy J.M., El Jalil Aali L., Hamoudi Hamdi E., *El papel de la sociedad civil en la construcción de la paz en el Sáhara Occidental*, Barcelona 2008.

Otis Healy P., *Making History in the Sahara: Historiography in the Nationalist Discourse of the Polisario Front, 1973–1976*, Beirut 2011.

Ożarowski R., *Sahara Zachodnia jako przykład afrykańskiego quasi-państwa*, „Cywilizacja i Polityka" 2012, nr 10.

Pérez A., Sofía A., *Reconocimiento y estatalidad de la República Árabe Saharaui democrática en el derecho internacional y la política mundial*, México 2019.

Pollock N.J., *Nauru Phosphate History and the Resource Curse Narrative*, „Journal de la Société des Océanistes", 2014, vol. 138–139(1).

Radu M., *Struggle in the Sandbox: Western Sahara and the „International Community"*, b.m., 2007.

Repetowicz W., *Broń „D" jako zagrożenie asymetryczne*, „Wiedza Obronna" 2018, nr 1–2.

Revert Calabuig P., *El delito de guerra: traslado de colonos de origen marroquí al Sahara Occidental, y deportación de población saharaui fuera del mismo*, [w:] I. Barreñada, R. Ojeda García (red.), *Sahara Occidental. Cuarenta años construyendo resistencia*, Saragossa 2016.

Revert Calabuig P., *La tortura en el territorio ocupado del Sahara Occidental*, [w:] B. Mahmud Awah (red.), *Sahara Occidental Del abandono colonial a la construcción de un estado*, Saragossa 2019.

Rodríguez Magdaleno R.I., *La explotación de los recursos del Sahara Occidental*, [w:] I. Barreñada, R. Ojeda García (red.), *Cuarenta años construyendo Resistencia*, Saragossa 2016.

Romeo F.J., *Derechos humanos y autodeterminación vs. Razón de estado: elementos para una teorı'a del estado sobre el Sahara Occidental*, „El vuelo de Icaro" 2001, no. 1.

Roszkowski W., *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 r.*, Warszawa 2002.

Ruddy F., *Prefacio*, [w:] M. Ponce de León, K. Arts, P. Pinto-Leite, *El Derecho Internacional y la Cuestión del Sahara Occidental*, Leiden–Oporto 2012.

Ruddy F., *Western Sahara: Africa's Last Colony*, Alaska 2007.

Ruiz Giménez E., *La posición de la Unión Europea en el conflicto del Sáhara Occidental*, „Serie Unión Europea y Relaciones Internacionales", no. 117, Madrid 2022.

Ruiz Miguel C., *El largo camino jurídico y político hacia el Plan Baker II. ¿Estación de término?*, „Anuario Mexicano de Derecho Internacional" 2005, no. 1.

Ruiz Miguel C., *El Sahara Occidental y España. Historia, Política y Derecho. Análisis crítico de la política exterior Española*, Madrid 1995.

Ruiz Miguel C., *L'Union européenne et le Sahara occidental: pas (seulement) une affaire de droits de l'homme*, „Cahiers de la recherche sur les droits fondamentaux" 2018, no. 16.

Ruiz Miguel C., *La responsabilité internationale et les droits de l'homme: le cas du Sahara occidental*, „Cahiers de la recherche sur les droits fondamentaux" 2013, no. 11.

Sabela B., *Wszystkie ziarnka piasku*, Wołowiec 2022.

Saddiki S., *The Sahara Wall: Status and Prospects*, „Journal of Borderlands Studies" 2012, vol. 27(2).

Saidy B., *Review of A. El Ouali, Saharan Conflict. Towards Territorial Autonomy as a Right to Democratic Self-Determination*, „Études internationales" 2010, vol. 41(4).

Salem M., *Patrimonio cultural saharaui*, [w:] P. Martínez Lillo, S. Arias Careaga, C. Tanarro Alonso, J. Weingärtner (red.), *Universidad y Sahara Occidental. Reflexiones para la Solución de un Conflicto*, Barcelona 2009.

Salom J., *Los orígenes coloniales del Sahara occidental en el marco de la política española,* „Cuadernos de Historia Contemporánea" 2003, vol. 1.

San Martín P., *Western Sahara: The Refugee Nation*, Cardiff 2010.

Sánchez González M., *El Sahara Occidental, la titularidad de sus recursos naturales*, Sevilla 2011.

Saul M., *The Normative Status of Self-Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right*, „Human Rights Law Review" 2011, vol. 11(4).

Saxena Suresh C., *The liberation war in Western Sahara*, New Delhi 1981.

Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2006.

Smolarek A.A., Resende Miranda J.I. de, *A Corte Internacional de Justiça e o conflito do Saara Ocidental: Respaldo jurídico e autodeterminação*, „Passagens. Revista Internacional de História Política e Cultura Jurídica" 2020, vol. 12(3).

Solà Martín, A., *The Contribution of Critical Theory to New Thinking on Peacekeeping: Some Lessons from MINURSO*, Bradford 2005.

Solana V., *Los derechos humanos en El Sáhara Occidental*, [w:] R. Bustos (red.), *Magreb: Hacia el cumplimiento de los Derechos Humanos*, Madrid 2010.

Soroeta Liceras J., *El conflicto del Sahara Occidental, reflejo de las contradicciones y carencias del Derecho Internacional*, Bilbao 2001.

Soroeta Liceras J., *El Tribunal General pone fin a la sinrazón del Consejo y la Comisión (sentencias de 29 de septiembre de 2021). No habrá más acuerdos para explotar los recursos naturales del Sahara occidental sin el consentimiento del Frente Polisario*, „Revista General de Derecho Europeo" 2022, no. 56.

Soroeta Liceras J., *International Law and the Western Sahara Conflict*, Oisterwijk 2014.

Soroeta Liceras J., *La cuestión de la legalidad de la explotación de los recursos naturales del Sahara Occidental ante el Tribunal de Justicia de la Unión Europea*, [w:] C. Martínez Capdevila, E.J. Martínez Pérez (red.), *Retos para la Acción Exterior de la Unión Europea*, Valencia 2017.

Soroeta Liceras J., *La jurisprudencia del TJUE en relación con la legalidad de la explotación de los recursos naturales del Sahara Occidental o el dogma de la inmaculada legalidad de la acción exterior de la Unión Europea y sus consecuencias*, „Revista General de Derecho Europeo" 2018, no. 46.

Srogosz T., *Tytuły ludów tubylczych do ziem (terytoriów) w prawie międzynarodowym i krajowych porządkach prawnych*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego" 2023, vol. XXI.

Srogosz T., *Uti possidetis w prawie międzynarodowym publicznym*, Warszawa 2016.

Szczepankiewicz E., *Niedokończona dekolonizacja Sahary Zachodniej – historia i perspektywy rozstrzygnięcia konfliktu*, „Politeja" 2009, vol. 1(11).

Szepelak K., *„Sprawa Sahary Zachodniej" – znaczenie instytucji sądowych Unii Europejskiej dla stosowania mechanizmu ocen skutków ochrony praw człowieka w sferze stosunków handlowych z państwami trzecimi*, „Przegląd Europejski" 2019, nr 1.

Thieux L., *Argelia y la cuestión del Sahara occidental*, [w:] I. Barreñada, R. Ojeda García (red.), *Sáhara Occidental. 40 años después*, Madrid 2016.

Trasosmontes V., *El Territorio del Sáhara Occidental y sus intereses económicos: Reflexiones para España*, b.m., 2014.

Trinidad J., *An evaluation of Morocco's claims to Spain's remaining territories in Africa*, „The International and Comparative Law Quarterly" 2012, vol. 61(4).

Uld Ismail Uld Es-Sweyih M., *El primer Estado del Sahara Occidental*, b.m., 2001.

Urrutia Segura L., *Sahara: diez años de Guerra*, Saragossa 1983.

Vilar J.B., *La proyección española en África*, [w:] J.C. Pereira (red.), *La política exterior de España*, Barcelona 2017.

Villán Durán C., Faleh Pérez C., *Un relator especial del Consejo de Derechos Humanos sobre la situación de los derechos humanos en el Sahara Occidental ocupado*, [w:] B. Mahmud Awah (red.), *Sahara Occidental. Del abandono colonial a la construcción de un estado*, Saragossa 2019.

Zaręba Sz., *Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie Sahary Zachodniej: wnioski dla Polski i Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM" 2017, nr 54(1496).

Zoubir Y.H., *Cuando la geopolítica y la realpolitik impiden resolver un conflicto y violan el derecho internacional: el caso del Sahara Occidental*, [w:] M. Ponce de León, K. Arts, P. Pinto-Leite, *El Derecho Internacional y la Cuestión del Sáhara Occidental*, Leiden–Oporto 2009.

Zunes S., *Western Sahara, resources, and international accountability*, „Global Change, Peace & Security" 2015, vol. 25.

Żbikowski W., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Poznań 2015.

Netografia

ABC News, *Paris-Dakar Rally Driver Hits Land Mine*, 2001, https://abcnews.com/International/story?id=81746&page=1 (dostęp: 10.07.2026).

Abdennebi Z., Chikhi L., *W. Sahara activist says is under Moroccan house arrest*, 2009, https://www.reuters.com/article/world/w-sahara-activist-says-is-under-moroccan-house-arrest-idUSJOE5BN0AA/ (dostęp: 1.09.2022).

Adetunji J., *Unpacking the power plays over Western Sahara*, 2022, https://theconversation.com/unpacking-the-power-plays-over-western-sahara-186675 (dostęp: 13.08.2023).

Africa Confidental, *Madrid embroiled in zero-sum fight with Rabat and Algiers*, 2022, https://www.africa-confidential.com/article/id/13992/Madrid_embroiled_in_zero-sum_fight_with_Rabat_and_Algiers (dostęp: 13.08.2023).

Al Jazeera, *Israel to formalise defence ties with Morocco on minister's visit*, 2021, https://www.aljazeera.com/news/2021/11/23/israel-to-formalise-defence-ties-with-morocco-on-ministers-visit (dostęp: 9.02.2025).

Alisalem T., *Historia Sahary Zachodniej to historia zdrady*, 2022, https://progressive.international/wire/2022-04-27-the-history-of-western-sahara-is-a-history-of-betrayal/pl (dostęp: 15.08.2022).

Álvarez-Aríztegui N., Tanchum M., *China's chance to bridge the Algeria–Morocco divide, 2021*, https://www.eastasiaforum.org/2021/03/12/chinas-chance-to-bridge-the-algeria-morocco-divide/ (dostęp: 5.07.2022).

Amnesty International, *Maroko: historyczna zmiana prawa dotyczącego przemocy wobec kobiet*, 2014, https://www.amnesty.org.pl/maroko-historyczna-zmiana-prawa-dotycz%C4%85cego-przemocy-wobec-kobiet/ (dostęp: 26.03.2026).

Amnesty International, *Marruecos: Uso endémico de la tortura para incriminar a presuntos delincuentes y silenciar la disidencia*, 2015, https://www.amnesty.org/es/latest/news/2015/05/morocco-endemic-torture/ (dostęp: 5.07.2022).

Amnesty International, *Persecución de los crímenes de derecho internacional*, b.r., https://www.es.amnesty.org/en-que-estamos/espana/jurisdiccion-universal/ (dostęp: 11.08.2022).

Amnesty International, *Prawa człowieka*, b.r., https://amnesty.org.pl/co-robimy/prawa-czlowieka/ (dostęp: 3.08.2022).

Amrani A., *Maroc: le nombre d'étudiants étrangers dépasse la barre des 20.000*, 2019, https://web.archive.org/web/20230606040721/https://www.challenge.ma/maroc-le-nombre-detudiants-etrangers-depasse-la-barre-des-20-000-127052/ (dostęp: 2.07.2022).

Association de soutien à un référendum libre et régulier au Sahara Occidental, *Les résistances à l'occupation espagnole et française*, b.r., https://www.arso.org/hist3.htm (dostęp: 1.09.2022).

Atalayar, *Germany backs Moroccan sovereignty over the Sahara*, 2023, https://atalayar.com/en/content/germany-backs-moroccan-sovereignty-over-sahara (dostęp: 10.07.2022).

Australia Western Sahara Association, *Sign the petition: Stop the EU fisheries in Western Sahara!*, 2009, https://awsa.org.au/sign-the-petition-stop-the-eu-fisheries-in-western-sahara/ (dostęp: 5.07.2026).

Bárbulo T., *„Un chantaje horrible, pero lícito", según Hasán II*, 2005, https://elpais.com/diario/2005/11/07/internacional/1131318009_850215.html (dostęp: 8.07.2022).

Basiak P., *Nielegalni migranci próbowali wedrzeć się do hiszpańskiej enklawy. Wielu zabitych*, 2022, https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-nielegalni-migranci-probowali-wedrzec-sie-do-hiszpanskiej-en,nId,6116226#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (dostęp: 13.08.2022).

BBC, *Western Sahara profile*, 2024, https://www.bbc.com/news/world-africa-14115273 (dostęp: 11.07.2022).

BBC, الصحراء الغربية: محكمة أوروبية تلغي اتفاقيتين تجاريتين بين الاتحاد الأوروبي والمغرب, 2021, https://www.bbc.com/arabic/middleeast-58677695 (dostęp: 8.08.2022).

Ben Driss Y., *Western Sahara Dispute Entered Its Final Chapter Behind Closed Doors in Madrid*, 2026, https://www.moroccoworldnews.com/2026/02/278575/western-sahara-dispute-entered-its-final-chapter-behind-closed-doors-in-madrid/ (dostęp: 14.02.2026).

Bennhold K., *Sarkozy, in Morocco, will push a regional union*, 2007, https://www.nytimes.com/2007/10/22/world/africa/22iht-sarkozy.4.8001530.html (dostęp: 5.08.2022).

Boukhari A., *Las dimensiones internacionales del conflicto del Sahara occidental y sus repercusiones para una alternativa marroquí*, 2004, https://www.realinstitutoelcano.org/documento-de-trabajo/las-dimensiones-internacionales-del-conflicto-del-sahara-occidental-y-sus-repercusiones-para-una-alternativa-marroqui/ (dostęp: 23.07.2022).

Braun E., Moens B., *Inside Morocco's efforts to corrupt the European Parliament*, 2023, https://www.politico.eu/article/morocco-corrupt-european-parliament-union-qatargate-bribery-scandal-eu/ (dostęp: 15.12.2024).

Britannica, *Western Sahara*, 2026, https://www.britannica.com/place/Western-Sahara (dostęp: 12.07.2022).

Camacho A., *Terrorism and War in the Sahara*, 2008, https://www.gees.org/articulos/terrorism-and-war-in-the-sahara (dostęp: 30.07.2026).

Camello M., *Sahara occidental: 30 ans d'instabilité du cessez-le-feu entre le Maroc et le Front Polisario*, 2020, https://grip.org/sahara-occidental-polisario-maroc/ (dostęp: 5.08.2022).

Canarias7, *Exhumados 50 cadáveres de desaparecidos en Marruecos*, 2005, https://www.canarias7.es/hemeroteca/exhumados_50_cadaveres_de_desaparecidos_en_marruecos-GLCSN11546?ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (dostęp: 13.07.2022).

CEAS, *Halladas nuevas fosas comunes en el Sahara Occidental*, 2018, https://ceas-sahara.es/halladas-fosas-comunes-sahara-occidental-0718/ (dostęp: 10.07.2022).

Cerdán M., *Israel reaffirms its support for Moroccan sovereignty over Western Sahara*, 2023, https://atalayar.com/en/content/israel-reaffirms-its-support-moroccan-sovereignty-over-western-sahara (dostęp: 15.08.2022).

China Global South Project, *From Geoeconomics to a Chinese Diplomatic Shift on the Western Sahara? Moroccan Press Coverage of FM Bourita's Visit to Beijing,* 2025, https://chinaglobalsouth.com/analysis/china-morocco-western-sahara-un-resolution-2797/ (dostęp: 7.03.2026).

Chograni H., *The Polisario Front, Morocco, and the Western Sahara Conflict*, 2021, https://arabcenterdc.org/resource/the-polisario-front-morocco-and-the-western-sahara-conflict/ (dostęp: 6.08.2022).

CIA, *National Intelligence Bulletin*, 6.11.1975, https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A028300010010-6.pdf (dostęp: 10.07.2022).

Clingendael, *International law and the question of Western Sahara*, 2006, https://www.clingendael.org/event/international-law-and-question-western-sahara (dostęp: 13.08.2022).

Commission Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples, *Communiqué de presse sur la Mission d'enquête en République Arabe Sahraouie Démocratique*, 2012, https://web.archive.org/web/20180721203534/http://www.achpr.org/fr/press/2012/09/d130/ (dostęp: 1.07.2022).

Conseil de l'Union européenne, *Communiqué conjoint de la Haute représentante, Kaja Kallas, et du Ministre des Affaires étrangères du Maroc, Nasser Bourita, suite à la tenue du quinzième Conseil d'Association UE-Maroc*, 2026, https://www.consilium.europa.eu/fr/press/press-releases/2026/01/29/communique-conjoint-de-la-haute-representante-kaja-kallas-et-du-ministre-des-affaires-etrangeres-du-maroc-nasser-bourita-suite-a-la-tenue-du-quinzieme-conseil-d-association-ue-maroc/ (dostęp: 16.02.2026).

Defence24, *Współpraca Maroko z Izraelem i geopolityczna rywalizacja o Saharę Zachodnią*, 2021, https://defence24.pl/geopolityka/wspolpraca-maroko-z-izraelem-i-geopolityczna-rywalizacja-o-sahare-zachodnia (dostęp: 15.08.2022).

Del Pino D., *Ahmed Dlimi, el militar más influyente de Marruecos, muerto en accidente de circulación*, 1983, https://elpais.com/diario/1983/01/27/ultima/412470005_850215.html (dostęp: 7.01.2023).

Delegation of the European Union to Morocco, *The European Union and Morocco*, 2026, https://www.eeas.europa.eu/morocco/european-union-and-morocco_en?s=204 (dostęp: 19.02.2026).

Dudley D., *Morocco Suffers Legal Setback As EU Official Declares Western Sahara 'Not Part of Morocco'*, 2016, https://www.forbes.com/sites/dominicdudley/2016/09/14/morocco-setback-western-sahara/?sh=2f94ca0d5d7c (dostęp: 6.08.2022).

DW, *Morocco recalls Berlin ambassador over Western Sahara*, 2021, https://www.dw.com/en/morocco-recalls-ambassador-in-germany-over-western-sahara/a-57455313 (dostęp: 11.08.2022).

Echeverría Jesús C., *The Role of the Royal Armed Forces (FAR) in Modern Morocco*, 2003, https://www.realinstitutoelcano.org/en/work-document/the-role-of-the-royal-armed-forces-far-in-modern-morocco/ (dostęp: 7.01.2023).

El Mundo, *La activista Aminetu Haidar sale de prisión tras cumplir condena y es recibida por cientos de saharauis*, 2006, https://www.elmundo.es/elmundo/2006/01/17/solidaridad/1137534031.html (dostęp: 1.09.2022).

El Oasis de la Memoria. Entrevista con Aminatou Haidar, b.r., http://www.globaleducationmagazine.com/el-oasis-de-la-memoria-entrevista-con-aminatou-haidar/ (dostęp: 5.01.2023).

El País, *Marruecos urdió la expulsión de Haidar del Sáhara*, 2009, https://elpais.com/diario/2009/11/26/espana/1259190014_850215.html (dostęp: 1.09.2022).

Eljechtimi A., *Israel recognises Moroccan sovereignty over Western Sahara*, 2023, https://www.reuters.com/world/morocco-says-israel-recognises-its-sovereignty-over-western-sahara-2023-07-17/ (dostęp: 8.05.2024).

Embassy of Algeria in Windhoek – Namibia, *The situation in Western Sahara / UN Security Council / October 31, 2025*, 2025, https://embwindhoek.mfa.gov.dz/news-and-press-releases/the-situation-in-western-sahara-un-security-council-october-31-2025 (dostęp: 8.03.2026).

Euractiv, *Morocco, Germany renew ties after 'misunderstandings'*, 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/news/morocco-germany-renew-ties-after-misunderstandings/ (dostęp: 11.08.2022).

Euractiv, *Polisario Front suspends diplomatic contacts with Spain*, 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/polisario-front-suspends-diplomatic-contacts-with-spain/ (dostęp: 13.08.2022).

Europa Press, *El Gobierno confirma dos reuniones con Marruecos sobre gestión de espacio aéreo pero no menciona al Sáhara*, 2024, https://www.europapress.es/nacional/noticia-gobierno-confirma-dos-reuniones-marruecos-gestion-espacio-aereo-no-menciona-sahara-20240415165805.html (dostęp: 12.01.2025).

Europa Press, *Sáhara.- El Polisario anuncia el hallazgo de una fosa común de supuestos represaliados durante la invasión marroquí*, 2010, https://www.europapress.es/internacional/noticia-sahara-polisario-anuncia-hallazgo-fosa-comun-supuestos-represaliados-invasion-marroqui-20100313134055.html (dostęp: 10.07.2022).

Faouzi A., *Macron Salutes 'Exceptional' Morocco Ties at Paris Diplomatic Conference*, 2024, https://www.moroccoworldnews.com/2026/01/274391/macron-salutes-exceptional-morocco-ties-at-paris-diplomatic-conference/ (dostęp: 7.03.2026).

Faouzi A., *New US Secretary of State Marco Rubio Doubles Down on Western Sahara Recognition*, 2025, https://www.moroccoworldnews.com/2025/01/367715/new-us-secretary-of-state-marco-rubio-doubles-down-on-western-sahara-recognition (dostęp: 28.01.2025).

Fernández E., *Brazil adopts Morocco's full map with the Sahara during its G20 presidency*, 2024, https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/brazil-adopts-moroccos-complete-map-during-its-g20-presidency/20240923113341205407.html (dostęp: 15.07.2026).

Fernández E., *Morocco closes 2024 reaffirming its sovereignty over Western Sahara*, 2024, https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/morocco-closes-2024-reaffirming-its-sovereignty-over-western-sahara/20241229141641209375.html (dostęp: 22.01.2025).

Ferrer E., *Moroccogate: Corruption and Blood Renewables in the Western Sahara*, 2023, https://www.forbes.com/sites/eliasferrerbreda/2023/11/26/moroccogate-corruption-and-blood-renewables-in-the-western-sahara/ (dostęp: 14.10.2024).

Figueras A., *Sahara Occidental (Español). Una deuda pendiente*, 2010, https://www.madrimasd.org/blogs/ciencia_marina/2010/11/12/131758 (dostęp: 22.07.2022).

Financial Times, *Spies, cash and luxury hotels: EU corruption probe explores Morocco*, 2023, https://www.ft.com/content/203bbd3e-174a-456e-a187-8b4746010129 (dostęp: 25.12.2025).

Firat E., *Algeria appoints ambassador to Madrid after 19 months*, 2023, https://www.aa.com.tr/en/europe/algeria-appoints-ambassador-to-madrid-after-19-months/3057286 (dostęp: 20.01.2025).

Fish News, *Российским компаниям распределили объемы для освоения в зоне Марокко*, 2024, https://fishnews.ru/news/51371 (dostęp: 20.01.2025).

Forsal, *Front Polisario z Sahary Zachodniej: Rozpoczęła się wojna. Maroko unieważniło zawieszenie broni*, 2020, https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8006359,front-polisario-z-sahary-zachodniej-rozpoczela-sie-wojna-maroko-uniewaznilo-zawieszenie-broni.html (dostęp: 19.07.2022).

France24, *Algeria suspends Spain co-operation treaty over Western Sahara dispute*, 2022, https://www.france24.com/en/africa/20220608-algeria-suspends-spain-co-operation-treaty-over-western-sahara-dispute (dostęp: 13.08.2022).

France24, *France reverses course to back Moroccan autonomy plan for disputed Western Sahara*, 2024, https://www.france24.com/en/france/20240730-france-backs-morocco-s-autonomy-plan-for-disputed-western-sahara (dostęp: 20.09.2024).

France24, *W. Sahara 'does not belong' to Morocco, says Polisario Front, blasting Trump declaration*, 2020, https://www.france24.com/en/africa/20201211-w-sahara-does-not-belong-to-morocco-says-polisario-front-blasting-trump-declaration (dostęp: 15.08.2022).

Front Line Defenders, *Woman human rights defender Sultana Khaya was sexually assaulted*, 2021, https://www.frontlinedefenders.org/en/case/woman-human-rights-defender-sultana-khaya-was-sexually-assaulted (dostęp: 10.08.2022).

Gdeim Izik – Saharawi Resitance Camp, 2012, https://vimeo.com/40659509 (dostęp: 1.09.2022).

Gonzalez E., *Morocco and Russia sign a fishing agreement that includes Sahrawi waters*, 2024, https://thediplomatinspain.com/en/2024/10/17/morocco-and-russia-sign-a-fishing-agreement-that-includes-sahrawi-waters/ (dostęp: 9.01.2025).

Goodman A., *Exclusive: Saharawi Activist Sultana Khaya Speaks from Moroccan-Imposed House Arrest in Western Sahara*, 2022, https://www.democracynow.org/2022/3/21/sahrawi_activist_sultana_khaya_house_arrest (dostęp: 10.08.2023).

Gorse M., *Sahara occidental: le virage de l'Espagne, une décision risqué*, 2022, https://www.lesoleil.com/2022/03/22/sahara-occidental-le-virage-de-lespagne-une-decision-risquee-9c00d6c7fc87829be2076ffe9413549d (dostęp: 13.08.2022).

Henneberger D., Vogt S., *Spain and Germany reconcile with Morocco*, 2022, https://www.freiheit.org/germany/spain-and-germany-reconcile-morocco (dostęp: 14.08.2022).

Hill T.M., *Western Sahara's conflict is over. Negotiating the terms comes next*, 2024, https://web.archive.org/web/20240815191818/https://www.usip.org/publications/2024/08/western-saharas-conflict-over-negotiating-terms-comes-next (dostęp: 12.12.2024).

Human Rights House Foundation, *Western Sahara human rights defender wins 2008 RFK Human Rights Award*, 2008, https://humanrightshouse.org/articles/western-sahara-human-rights-defender-wins-2008-rfk-human-rights-award/ (dostęp: 30.07.2026).

Human Rights Watch, *Morocco/Spain: Horrific Migrant Deaths at Melilla Border*, 2022, https://www.hrw.org/news/2022/06/29/morocco/spain-horrific-migrant-deaths-melilla-border (dostęp: 13.08.2022).

Human Rights Watch, *Morocco/Western Sahara: No Action on Police Beating of Rights Worker. Dead-End Investigations Fuel Impunity*, 2012, https://www.hrw.org/news/2012/05/15/morocco/western-sahara-no-action-police-beating-rights-worker (dostęp: 26.07.2026).

International Court of Justice, *Western Sahara. Overview of the case*, b.r., https://www.icj-cij.org/en/case/61 (dostęp: 22.07.2022).

International Federation for Human Rights, *Morocco: Six Gdeim Izik prisoners filed complaints before the Committee Against Torture*, 2022, https://www.fidh.org/en/region/north-africa-middle-east/morocco/Morocco-Gdeim-Izik-complaints-Committee-Against-Torture (dostęp: 13.12.2024).

International Federation for Human Rights, *Morocco/Western Sahara: Torture and ill-treatment against the journalist Mohammed Lamin Haddi*, 2022, https://www.fidh.org/en/region/north-africa-middle-east/morocco/morocco-western-sahara-torture-and-ill-treatment-against-the (dostęp: 9.07.2022).

International Service for Human Rights, *Four complaints for torture filed against Morocco before the UN Committee against Torture*, 2022, https://ishr.ch/latest-updates/four-complaints-of-torture-filed-against-morocco-before-the-un-committee-against-torture/ (dostęp: 12.12.2024)

International Service for Human Rights, *Morocco | UN Committee against Torture calls for an end to reprisals against petitioner*, 2018, https://ishr.ch/latest-updates/morocco-un-committee-against-torture-calls-end-reprisals-against-petitioner/ (dostęp: 1.08.2022).

Irish Times, *Driver killed in Sahara*, 1996, https://www.irishtimes.com/sport/driver-killed-in-sahara-1.19085 (dostęp: 29.07.2022).

Itkowitz C., *Which foreign countries spent the most to influence U.S. politics?*, 2014, https://www.washingtonpost.com/blogs/in-the-loop/wp/2014/05/14/which-foreign-countries-spent-the-most-to-influence-u-s-politics/ (dostęp: 10.08.2022).

Janczyk S., *Maroko a sprawa arabska*, 2022, https://weszlo.com/2022/12/10/maroko-swiat-arabski-palestyna-afryka-sahara-zachodnia (dostęp: 6.01.2023).

Juszczuk J., *W tym kraju rośnie największy stadion świata. Kosztuje ponad dwa miliardy*, 2026, https://przegladsportowy.onet.pl/pilka-nozna/najwiekszy-stadion-swiata-powstaje-w-maroku-115-tys-miejsc/k8bbfvg (dostęp: 30.07.2026).

Kacha Y., *Human rights monitoring needed more than ever in Western Sahara*, 2020, https://reliefweb.int/report/morocco/human-rights-monitoring-needed-more-ever-western-sahara (dostęp: 14.08.2022).

Kasraoui S., *Lavrov: Russia Is Helping Morocco Tackle Western Sahara Dispute*, 2025, https://www.moroccoworldnews.com/2025/01/367678/lavrov-russia-is-helping-morocco-tackle-western-sahara-dispute (dostęp: 8.01.2025).

Kasraoui S., *Russia Renews 'Unchanged' Western Sahara Stance*, 2026, https://www.moroccoworldnews.com/2026/02/278528/russia-renews-unchanged-western-sahara-stance/ (dostęp: 7.03.2026).

Kędzierski M., *Zielona Sahara, czyli jak powstał starożytny Egipt*, b.r., https://nauka.uj.edu.pl/aktualnosci/-/journal_content/56_INSTANCE_Sz8leL0jYQen/74541952/155929556 (dostęp: 1.01.2025).

Khalid L., *Historia Sahary Zachodniej*, 2018, https://polkanapustyni.pl/historia-sahary-zachodniej/ (dostęp: 10.12.2023).

Kleczkowska A., *Donald Trump uznaje suwerenność Maroka nad Saharą Zachodnią*, 2020, http://przegladpm.blogspot.com/2020/12/donald-trump-uznaje-suwerennosc-maroka.html (dostęp: 11.07.2022).

Kosidło A., *Dramatyczny los Sahary Zachodniej pod marokańskim butem*, 2013, https://wiadomosci.wp.pl/dramatyczny-los-sahary-zachodniej-pod-marokanskim-butem-6079341997535873a (dostęp: 10.07.2022).

Kwiatkowska B., *Hiszpania poparła Maroko i rozwścieczyła Algierię za jednym zamachem*, 2022, https://wiadomosci.wp.pl/zwrot-w-hiszpanii-kraj-nie-chce-juz-byc-neutralny-w-konflikcie-o-sahare-zachodnia-6749641008094016a (dostęp: 13.08.2022).

Lederer E., *Morocco accused of blocking UN visit to Western Sahara*, 2022, https://apnews.com/article/africa-united-nations-morocco-western-sahara-staffan-de-mistura-a50d955cd23d7b8b3464cd463e7be148 (dostęp: 9.08.2022).

Lofty Generalities – Indecent Particulars the U.N. in Action – After the Galas Are Over. Speech delivered by Amb. Frank Ruddy at the conservative political action conference (c-pac), Mayflower Hotel, Washington D.C., Febr. 23, 1996, https://www.arso.org/Ruddy2.htm (dostęp: 24.08.2022).

López Belloso M., *Algo se mueve en el Sahara: la estrategia del Frente Polisario para desbloquear el conflict*, 2020, https://theconversation.com/algo-se-mueve-en-el-sahara-la-estrategia-del-frente-polisario-para-desbloquear-el-conflicto-147607 (dostęp: 2.07.2022).

Lucumí J.P., *Protestas en Madrid contra el giro del Gobierno español respecto al Sahara Occidental*, 2022, https://www.france24.com/es/europa/20220326-sahara-occidental-manifestacion-madrid-gobierno (dostęp: 15.08.2022).

Marconi T., *Corrupción, ocupación y renovables: el colonialismo verde en el reino de Marruecos*, 2024, https://www.elindependiente.com/opinion/2024/10/04/corrupcion-ocupacion-y-renovables-el-colonialismo-verde-en-el-reino-de-marruecos/ (dostęp: 15.10.2024).

Marmie N., *King Says UN Referendum on*, 2001, https://archive.globalpolicy.org/security/issues/wsahara/2002/1108ref.htm (dostęp: 30.07.2022).

Maroc.ma, Przemowa Króla Mohammeda VI, *Full Speech of King Mohammed VI at 28th African Union Summit*, 2017, https://maroc.ma/en/royal-speeches-and-messages/royal-speeches/full-speech-hm-king-28th-african-union-summit (dostęp: 25.07.2022).

Martínez A., *Autodeterminación o muerte*, 2011, https://ladiaria.com.uy/politica/articulo/2011/3/autodeterminacion-o-muerte/ (dostęp: 3.08.2022).

Marwan K., *Exit Hasan of Morocco: west mourns the death of another loyal servant*, 1999, https://web.archive.org/web/20040324050548/http://www.muslimedia.com/archives/oaw99/moroc-king.htm (dostęp: 20.01.2019).

Mauro S., *Noi Saharawi senza scelta*, 2022, https://ilmanifesto.it/noi-saharawi-senza-scelta (dostęp: 10.08.2022).

Mcmurtry A., *Spain, Morocco hold summit amid Spanish coalition split on Western Sahara issue*, 2025, https://www.aa.com.tr/en/africa/spain-morocco-hold-summit-amid-spanish-coalition-split-on-western-sahara-issue/3762221 (dostęp: 23.02.2026).

Mendia Azkue I., *Der vergessene Konflikt in Westsahara und seine Flüchtlinge*, 2021, https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/329090/der-vergessene-konflikt-in-westsahara-und-seine-fluechtlinge/ (dostęp: 16.07.2022).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Rozmowa telefoniczna szefów dyplomacji Polski i Maroka*, 2025, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rozmowa-telefoniczna-szefow-dyplomacji-polski-i-maroka (dostęp: 7.07.2026).

MINURSO, *Mine Action*, 2025, https://minurso.unmissions.org/mine-action (dostęp: 29.07.2022).

Moniquet C., *The Polisario Front and the IRA. Two approaches to the process of negotiation*, 2010, https://web.archive.org/web/20110918134233/http://www.esisc.net/en/p.asp?TYP=TEWN&LV=187&see=y&t=37&PG=TEWN%2FEN%2Fdetail_os&l=8&AI=1840 (dostęp: 20.02.2022).

Moroccan Sahara, *Decolonisation*, b.r., https://web.archive.org/web/20221203091559/http://www.sahara.gov.ma/en/histoire-geographie/decolonisation/ (dostęp: 5.01.2023).

Morrocan Sahara, *Historical Timeline*, 2016, https://web.archive.org/web/20221203102131/http://www.sahara.gov.ma/en/page/historical-references/ (dostęp: 5.01.2023).

Moroccan Sahara, *Sahara Conflict History*, 2016, https://web.archive.org/web/20230129144736/http://www.sahara.gov.ma/en/page/conflit-du-sahara-marocain/ (dostęp: 5.01.2023).

Morocco World News, *Full of Text of Motion by 28 AU Countries for Immediate Suspension of RASD*, 2016, https://www.moroccoworldnews.com/2016/07/191704/full-of-text-of-motion-by-28-au-countries-for-immediate-suspension-of-rasd (dostęp: 19.08.2022).

MrWeldrasd, الغربية الصحراء - المحتلة العيون, 2011, https://www.youtube.com/watch?v=NjUYOPmX_0o (dostęp: 23.07.2022).

Mundy J., *Western Sahara conflict risks spilling over into the Sahel: How it can be resolved*, 2021, https://reliefweb.int/report/western-sahara/western-sahara-conflict-risks-spilling-over-sahel-how-it-can-be-resolved (dostęp: 13.08.2022).

Munjal D., *Explained | The Western Sahara dispute and why Algeria-Spain ties have soured*, 2022, https://www.thehindu.com/news/international/what-is-the-western-sahara-conflict-explained/article65513299.ece (dostęp: 14.08.2022).

Naim F., *Iraq Reaffirms Support for Morocco's Territorial Integrity, Strengthens Bilateral Ties*, 2024, https://www.moroccoworldnews.com/2024/12/367175/iraq-reaffirms-support-for-moroccos-territorial-integrity-strengthens-bilateral-ties (dostęp: 30.06.2025).

Nordentoft A., *Prison hell*, 2014, https://www.dw.com/en/two-years-two-months-and-nine-days-in-hell/a-17439966 (dostęp: 10.07.2022).

Nougeira Pinto T., *The fight goes on over Western Sahara's status*, 2022, https://www.gisreportsonline.com/r/western-sahara/ (dostęp: 13.08.2022).

Omar S.M., *OAU/AU and the Question of Western Sahara*, 2013, https://www.pambazuka.org/global-south/oauau-and-question-western-sahara (dostęp: 1.08.2022).

Oral N., *ICJ Renders First Environmental Compensation Decision: A Summary of the Judgment*, 2018, https://www.iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201804/icj-renders-first-environmental-compensation-decision-summary-judgment (dostęp: 8.08.2022).

Palomino C., *El Sáhara Occidental, la última colonia de África*, 2020, https://elordenmundial.com/sahara-occidental-ultima-colonia-africa/ (dostęp: 10.07.2022).

Pawłowski M., *Polska popiera plan Maroka – nowe szanse dla eksporterów*, 2025, https://www.trade.gov.pl/aktualnosci/polska-popiera-plan-maroka-nowe-szanse-dla-eksporterow/ (dostęp: 7.07.2026).

Peoples Dispatch, *Right violations and war crimes by Morocco continue in occupied Western Sahara, says CODESA report*, 2022, https://peoplesdispatch.org/2022/08/03/right-violations-and-war-crimes-by-morocco-continue-in-occupied-western-sahara-says-codesa-report/ (dostęp: 8.07.2022).

Peretti L., Pica C., *Sultana Khaya describes the Saharawi people's life under siege*, 2021, https://global.ilmanifesto.it/sultana-khaya-describes-the-saharawi-peoples-life-under-siege/ (dostęp: 23.08.2022).

Pérez F.J., *Ruz procesa a 11 mandos militares marroquíes por genocidio en el Sáhara*, 2015, https://elpais.com/politica/2015/04/09/actualidad/1428589647_484025.html (dostęp: 10.08.2022).

Petrangeli F., *EU-Morocco Trade and Western Sahara: A Prolonged Struggle between Law and Realpolitik*, 2025, https://www.iai.it/en/publications/c41/eu-morocco-trade-and-western-sahara-prolonged-struggle-between-law-and-realpolitik (dostęp: 7.07.2026).

Polsat Sport, *Francja – Maroko to nie tylko mecz, ale również manifest polityczny*, 2022, https://www.polsatsport.pl/wiadomosc/2022-12-14/francja-maroko-to-nie-tylko-mecz-ale-rowniez-manifest-polityczny/ (dostęp: 6.01.2023).

Por Una Sahara Libre, *Descubren nuevas fosas comunes en el Sahara Occidental*, 2015, https://porunsaharalibre.org/2015/12/19/descubren-nuevas-fosas-comunes-en-el-sahara-occidental/ (dostęp: 10.07.2022).

Portuguese Communist Party, *On the expulsion of WFDY President by the Moroccan authorities*, 2010, https://www.pcp.pt/en/expulsion-wfdy-president-moroccan-authorities (dostęp: 10.07.2022).

Przemówienie Króla Hassana II w Marrakeszu z dnia 16 października 1975 r., https://web.archive.org/web/20130831031948/http://www.lagencedusud.gov.ma/download/discours-SM-HassanII-75-marrakech.pdf (dostęp: 1.10.2022).

Puig P., *Sobre las renovables en el Sáhara Occidental*, 2022, https://www.energias-renovables.com/pep-puig/sobre-las-renovables-en-el-sahara-occidental-20220113 (dostęp: 28.12.2024).

Quarante O., *Conflicto Sahara (I). La riqueza robada al Sahara Occidental*, 2022, https://conversacionsobrehistoria.info/2022/03/24/conflicto-sahara-i-la-riqueza-robada-al-sahara-occidental/ (dostęp: 5.07.2022).

Radiator – Turystyka motocyklowa, *Wypadki śmiertelne w Rajdzie Dakar*, 2012, https://www.radiator-mototurystyka.pl/643/wypadki-miertelne-w-rajdzie-dakar/ (dostęp: 29.07.2022).

Ramírez M., *Fariñas y Aminatu Haidar, candidatos al Premio Sajarov de la Eurocámara*, 2010, https://www.elmundo.es/elmundo/2010/09/22/union_europea/1285184137.html (dostęp: 1.09.2022).

Redondo R., *Algeria orders a total commercial unblocking with Spain*, 2024, https://www.atalayar.com/en/articulo/economy-and-business/algeria-orders-total-commercial-unblocking-with-spain/20241107123948207402.html (dostęp: 29.01.2025).

ReliefWeb, *Ante la subida de los precios de los alimentos y necesidades urgentes, el equipo de la ONU en Argelia solicita apoyo urgente para los refugiados saharauis*, 2022, https://reliefweb.int/report/algeria/ante-la-subida-de-los-precios-de-los-alimentos-y-necesidades-urgentes-el-equipo-de-la-onu-en-argelia-solicita-apoyo-urgente-para-los-refugiados-saharauis (dostęp: 8.09.2022).

Relti M., *Uld Rachid: Biografía de un traidor*, 2010, https://rebelion.org/uld-rachid-biografia-de-un-traidor/ (dostęp: 11.08.2022).

Reuters, *Morocco, Spain patch up diplomatic feud after Spanish shift on Western Sahara*, 2022, https://www.reuters.com/world/morocco-spain-patch-up-diplomatic-feud-after-spanish-shift-western-sahara-2022-04-07/ (dostęp: 13.08.2022).

Reuters, خيبة أمل الصحراويين تقود صراعا جديدا في الصحراء الغربية, 2021, https://www.reuters.com/article/sahara-conflict-ea3-idARAKCN2AT32J (dostęp: 14.08.2022).

Reviejo S.F., *Cientos de saharauis pueden residir en España al obtener el estatuto de apátrida que concede el Gobierno*, 2020, https://www.publico.es/sociedad/refugiados-espana-cientos-saharauis-residir-espana-obtener-estatuto-apatrida-concede-gobierno.html (dostęp: 7.09.2022).

Reynolds E., *Africa's 'first fully solar-powered village' wants to be a model for a renewable future*, 2019, https://edition.cnn.com/2019/12/13/business/morocco-solar-village-intl/index.html (dostęp: 14.10.2024).

Royaume du Maroc Ministère des Affaires Etrangères de la Coopération Africaine et des Marocains Résidant à l'Étranger, *La décision de la Cour*

de Justice de l'Union Européenne (CJUE) concernant les accords de pêche et agricole entre le Royaume du Maroc et l'UE est en déphasage avec la réalité et demeure sans impact sur la question du Sahara marocain et «sur sa dynamique», a affirmé, le mardi 08 Octobre 2024 à Rabat, le ministre des Affaires étrangères, de la Coopération africaine et des Marocains résidant à l'étranger, M. Nasser Bourita, 2024, https://diplomatie.ma/fr/la-d%C3%A9cision-de-la-cjue-est-en-d%C3%A9phasage-avec-la-r%C3%A9alit%C3%A9-et-sans-impact-sur-la-question-du-sahara-marocain (dostęp: 6.01.2025).

Ruiz Miguel C., *Sáhara Occidental 1975–2005: cambio de variables de un conflicto estancado*, 2005, https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/sahara-occidental-1975-2005-cambio-de-variables-de-un-conflicto-estancado/ (dostęp: 5.08.2022).

Ruiz Miguel C., *The 2007 Moroccan Autonomy Plan for Western Sahara: Too many Black Holes*, 2008, http://mail.gees.org/articulos/the-2007-moroccan-autonomy-plan-for-western-sahara-too-many-black-holes (dostęp: 9.07.2026).

Sahara Press Service, *Adala UK: Marruecos sigue violando la Convención sobre los Derechos del Niño en el Sáhara Occidental*, 2017, https://web.archive.org/web/20200213021342/https:/www.spsrasd.info/news/ar/node/8064 (dostęp: 1.09.2022).

Sahara Press Service, *Algeria and China affirm support for efforts to find lasting, just solution in Western Sahara*, 2022, https://web.archive.org/web/20220321204529/https://www.spsrasd.info/news/en/articles/2022/03/20/38713.html (dostęp: 5.07.2022).

Sahara Press Service, *Western Sahara issue: 2024, successful year to remember*, 2024, https://www.spsrasd.info/en/2024/12/28/7082.html (dostęp: 3.01.2025).

Saidi S., *Dans le désert algérien, les Sahraouis en exil s'organisent au quotidien pour une vie meilleure*, 2022, https://www.equaltimes.org/dans-le-desert-algerien-les (dostęp: 3.09.2022).

Salamanca A., *Kissinger and the Sahara*, 2023, https://atalayar.com/en/content/kissinger-and-sahara (dostęp: 23.07.2022).

Salami M., *Examining Iran's Geopolitical Goals in the Western Sahara Conflict*, b.r., https://gulfif.org/examining-irans-geopolitical-goals-in-the-western-sahara-conflict/ (dostęp: 8.03.2026).

Sanz A., *Los lazos entre Marruecos y Emiratos se fortalecen*, 2023, https://atalayar.com/en/content/ties-between-morocco-and-united-arab-emirates-grow-stronger (dostęp: 20.07.2022).

Sauer T., *Greenwashing en el Sahara Occidental*, 2024, https://www.odhe.cat/es/videos-del-webinar-el-expolio-de-recursos-del-sahara-occidental/ (dostęp: 10.10.2024).

Security Council Report, *Western Sahara: Vote on a Draft Resolution Renewing MINURSO's Mandate*, 2024, https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2024/10/western-sahara-vote-on-a-draft-resolution-renewing-minursos-mandate-2.php (dostęp: 2.01.2025).

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Maroko*, b.r., https://www.gov.pl/web/maroko/ie (dostęp: 1.02.2026).

Shefte W., *Western Sahara's stranded refugees consider renewal of Morocco conflict*, 2015, https://www.theguardian.com/world/2015/jan/06/morocco-western-sahara-referendum-delay (dostęp: 6.11.2022).

Smith J., *The Maritime Jurisdiction of the Western Sahara and the Duty of States to Preserve Saharan Fisheries Resources Pending Self-determination*, 2010, https://wsrw.org/files/dated/2008-10-22/smith_maritime_analysis_2002.pdf (dostęp: 31.07.2026).

Statista, *Number of foreign students from Africa in Morocco from 2010 to 2022*, 2023, https://www.statista.com/statistics/1182895/number-of-foreign-students-from-africa-in-morocco/ (dostęp: 10.10.2024).

Statista, *Price for phosphate rock from 2015 to 2023, with a forecast to 2027*, 2026, https://www.statista.com/statistics/1251275/phosphate-rock-fertilizer-price-forecast/ (dostęp: 15.08.2022).

Swissinfo, *España y Marruecos ponen fin a tensiones diplomáticas por el Sáhara Occidental*, 2022, https://www.swissinfo.ch/spa/espa%C3%B1a-y-marruecos-ponen-fin-a-tensiones-diplom%C3%A1ticas-por-el-s%C3%A1hara-occidental/47446082 (dostęp: 12.08.2022).

Tena A., *Cómo Marruecos utiliza la transición energética para colonizar el Sáhara con proyectos de renovables*, 2021, https://www.publico.es/sociedad/marruecos-utiliza-transicion-energetica-colonizar-sahara-proyectos-renovables.html (dostęp: 20.10.2024).

Tena A., *Estas son las consecuencias económicas del fin del acuerdo comercial entre la UE y Marruecos*, 2021, https://www.publico.es/sociedad/son-consecuencias-economicas-acuerdo-comercial-ue-marruecos.html (dostęp: 9.08.2022).

The Arab Weekly, *Morocco adds Western Sahara waters to its maritime borders*, 2020, https://thearabweekly.com/morocco-adds-western-sahara-waters-its-maritime-borders (dostęp: 6.08.2022).

The Arab Weekly, *UN envoy cancels Western Sahara trip after Rabat visit*, 2022, https://thearabweekly.com/un-envoy-cancels-western-sahara-trip-after-rabat-visit (dostęp: 10.08.2022).

The Guardian, *Morocco to axe law allowing rapists to go free if they marry their victim*, 2013, https://www.theguardian.com/world/2013/jan/23/morocco-law-rapists-marry (dostęp: 10.07.2022).

The health care condition in the hospital of occupied El Aaiún city of Western Sahara, 2020, https://www.youtube.com/watch?v=ChZckzPQT1g (dostęp: 10.07.2026).

The Right Livelihood Foundation, *2019 Right Livelihood Award Laureates Announced*, 2019, https://web.archive.org/web/20191021235432/https://www.rightlivelihoodaward.org/2019-announcement/2019-announcement-press-release/ (dostęp: 1.02.2020).

The Right Livelihood Foundation, *Aminatou Haidar*, 2019, https://rightlivelihood.org/the-change-makers/find-a-laureate/aminatou-haidar/ (dostęp: 1.02.2020).

The White House, *Proclamation on Recognizing the Sovereignity of the Kingdom of Morocco Over The Western Sahara*, 10 December 2020, https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/proclamation-recognizing-sovereignty-kingdom-morocco-western-sahara/ (dostęp: 15.08.2022).

thinkSPAIN, *Spanish Sahara support activists return to base amid threats*, b.r., http://www.thinkspain.com/news-spain/18749/spanish-sahara-support-activists-return-to-base-amid-threats (dostęp: 1.10.2022).

Travel Weekly, *World Cup success set to kick off Moroccan tourism boom*, 2022, https://travelweekly.co.uk/news/air/world-cup-success-set-to-kick-off-moroccan-tourism-boom (dostęp: 5.01.2023).

Triviño Salazar M.P., *El Sahara Occidental, la última colonia Africana*, 2020, https://www.aa.com.tr/es/an%C3%A1lisis/el-sahara-occidental-la-%C3%BAltima-colonia-africana/2084155 (dostęp: 10.07.2022).

United Nations, *Experts of the Committee on Enforced Disappearances Commend Morocco on its Transitional Justice Process, Ask Questions on Cases of Disappeared Migrants and on Criminal Investigations into Cases of Enforced Disappearances*, 2024, https://www.ohchr.org/en/news/2024/09/examen-du-rapport-initial-du-maroc-au-ced-labsence-dinfraction-specifique-de (dostęp: 21.01.2025).

United Nations, *Human Rights Committee gives top grades for follow-up to five countries*, 2019, https://www.ohchr.org/en/stories/2019/12/human-rights-committee-gives-top-grades-follow-five-countries (dostęp: 5.09.2022).

United Nations, *Morocco: UN human rights expert decries „clampdown" on human rights defenders*, 2021, https://www.ohchr.org/en/press-releases/2021/07/morocco-un-human-rights-expert-decries-clampdown-human-rights-defenders (dostęp: 20.01.2025).

United Nations, *Non-Self-Governing Territories*, 2024, https://www.un.org/dppa/decolonization/en/nsgt (dostęp: 11.01.2026).

United Nations, *Note to correspondents: Resignation of the Personal Envoy of the Secretary-General for Western Sahara, former President of Germany, Horst Köhler*, 2019, https://web.archive.org/web/20200520194114/https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2019-05-22/note-correspondents-resignation-of-the-personal-envoy-of-the-secretary-general-for-western-sahara-former-president-of-germany-horst-k%C3%B6hler (dostęp: 5.08.2022).

United Nations, *Personal Envoy Western Sahara*, 1997, https://web.archive.org/web/20220518211019/https://dppa.un.org/en/mission/personal-envoy-western-sahara (dostęp: 9.08.2022).

Wainscott A.M., *Without Reform, UN's Western Sahara Mission Risks Failure*, 2015, https://theglobalobservatory.org/2015/05/western-sahara-morocco-united-nations/ (dostęp: 15.07.2022).

Walaw, *Marruecos Refuerza su Control sobre el Espacio Aéreo del Sáhara*, 2024, https://sport.walaw.press/es/articles/marruecos_refuerza_su_control_sobre_el_espacio_aaereo_del_saahara_/GMGRWQMXLLGW (dostęp: 14.10.2025).

WideAngle, *Sahara Marathon*, 2004, https://www.pbs.org/wnet/wideangle/uncategorized/sahara-marathon-interview-james-a-baker-iii/873/ (dostęp: 30.07.2022).

Wiśniewski P., *MŚ 2022. Królewski projekt. Marokańska monarchia trzyma się mocno. Miliony dolarów w arabskim piachu. Lwy Atlasu wciąż głodne…*, 2022, https://sportowy24.pl/ms-2022-krolewski-projekt-marokanska-monarchia-trzyma-sie-mocno-miliony-dolarow-w-arabskim-piachu-lwy-atlasu-wciaz-glodne/ar/c2-17136625 (dostęp: 5.01.2023).

World Food Programme, *Sahel: Millions at risk with hunger and displacement on the rise, warns WFP*, 2022, https://www.wfp.org/stories/sahel-millions-risk-hunger-and-displacement-rise-warns-wfp (dostęp: 3.09.2022).

World Food Programme, *WFP Forced To Reduce Food Rations For Western Sahara Refugees As Ramadan Approaches*, 2017, https://web.archive.org/web/20220707011039/https://www.wfp.org/news/wfp-forced-reduce-food-rations-western-sahara-refugees-ramadan-approaches (dostęp: 1.09.2022).

World Population Review, *Literacy Rate by Country 2026*, 2026, https://worldpopulationreview.com/country-rankings/literacy-rate-by-country (dostęp: 26.07.2026).

Yahyshen D., *The Western Sahara Conflict and Great Power Competition*, 2021, https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/dylan-yachyshen-morocco-western-sahara-moroccan-world-news-maroc-marocaine-maghreb-region-world-news-79914/ (dostęp: 5.08.2022).

Ziwen Z., *Morocco belt and road deal could give China gateway to Mediterranean, experts say*, 2022, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3162587/morocco-belt-and-road-deal-could-give-china-gateway (dostęp: 1.01.2025).

Zouiten S., *Brazil's Ruling Party Backs Morocco's Autonomy Plan for Western Sahara*, 2024, https://www.moroccoworldnews.com/2024/11/366513/brazils-ruling-party-backs-moroccos-autonomy-plan-for-western-sahara (dostęp: 1.02.2026).

Zunes S., *Biden's Dangerous Refusal to Reverse Trump's Western Sahara Policy*, 2022, https://fpif.org/bidens-dangerous-refusal-to-reverse-trumps-western-sahara-policy/ (dostęp: 15.08.2022).

Autor monografii analizuje status Sahary Zachodniej – największego współcześnie terytorium niesamodzielnego, którego dekolonizację zatrzymała zbrojna okupacja.

W publikacji ukazano historyczne tło oraz napięcie między podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego a uwarunkowaniami geopolitycznymi. Opierając się na orzecznictwie trybunałów międzynarodowych, autor weryfikuje legalność narzuconego modelu okupacji oraz eksploatacji saharyjskich surowców. Całość dopełnia ocena stanu przestrzegania praw człowieka i sytuacji uchodźców. Książka stanowi kompleksowe źródło wiedzy dla badaczy prawa i stosunków międzynarodowych oraz analityków regionu Maghrebu.

Mateusz Grzyb

Badacz specjalizujący się w krajowym i międzynarodowym prawie karnym oraz ochronie praw człowieka. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół procesów dekolonizacyjnych, prawa do samostanowienia oraz odpowiedzialności za zbrodnie międzynarodowe.

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

wydawnictwo.uni.lodz.pl
ksiegarnia@uni.lodz.pl
(42) 665 58 63

Książka dostępna również jako e-book

ISBN 978-83-8445-162-5